

De rol van religie in actuele conflicten: Israël-Palestina

Studienamiddag **ROMC**

(*RelatieOpbouw Moslims Christenen* – www.romc.be)

Donderdag 29 januari 2026

Blaisantkerk Gent

1. Programma

13.30u: **Onthaal**

13.45u: Verwelkoming en inleiding

14.00u: **Keynote 1:** *Het 'Beloofde Land'. Het Israëlisch-Palestijns conflict en de Bijbel* door Prof. Dr. Hans Ausloos

15.00u: **Keynote 2:** *De impact van beeldvorming en (religieus) taalgebruik in het discours rond de Palestijnse zaak* door Kautar Oulad El Haj

16.00u: Pauze

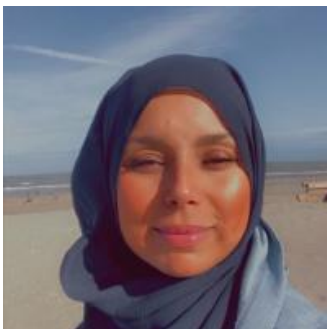
16.15u: **Panelgesprek** met Hans Ausloos, Kautar Oulad El Haj, Geert Vervaele en Moshe Aryeh Friedman. *Moderator:* Antoinette Van Mossevelde

17.15u: Slotwoord

17.20u: Afsluitend **stiltemoment** met vredeslicht

2. Over het sprekerspanel

Hans Ausloos doceerde aan de KU Leuven en is buitengewoon hoogleraar Bijbelwetenschappen aan de faculteit Theologie en Religiewetenschappen van UCLouvain. Zijn onderzoek spitst zich toe op het ontstaan en de tekstoverlevering van het Oude Testament, waarover hij talrijke artikels en boeken heeft gepubliceerd. Zo biedt zijn boek 'Geweld, God, Bijbel' (2019) leessleutels om op een kritische en genuanceerde manier om te gaan met het geweld dat in de Bijbel door God en mens wordt gepleegd. De lezing van deze studienamiddag is gebaseerd op een artikel dat eerder in het tijdschrift *Biblia* verscheen en verder in deze map is opgenomen.

Kautar Oulad El Haj is experte islamitische theologie en onderwijspedagoge. Ze is actief bij het Forum Interlevensbeschouwelijke Dialoog dat deel uitmaakt van de werking Durf Divers Denken van UGent. Tevens is zij oprichter van de Vereniging Kennis, een expertisecentrum voor opvoeding en onderwijs in een pluralistische samenleving. Als onafhankelijk islamitisch en pedagogisch consultant werkt ze samen met

organisaties, onderwijsinstellingen en gemeenschappen om inclusieve strategieën, trainingsprogramma's en projecten te ontwikkelen die begrip, respect en constructieve communicatie tussen verschillende overtuigingen en culturele achtergronden bevorderen.

Moshe Aryeh Friedman groeide op in Brooklyn (New York), in de charedische (ultraorthodoxe) Satmargemeenschap die bekendstaat om haar sterke antizionistische standpunten. Hij studeerde in het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland en werd opperrabbin van een synagoge in Wenen. Sinds 2011 leeft hij met zijn gezin in Antwerpen. Hij zet zich in voor de rechten van Palestijnen en probeert traditie en moderniteit te verzoenen. Zo klaagt hij de laatste jaren de traditionele gebruiken rond de besnijdenis aan die de gezondheid van baby's in gevaar kunnen brengen.

Geert Vervaele is licentiaat in de godsdienstwetenschappen, lid van de werkgroep Israël-Palestina van Pax Christi en actief bij Broederlijk Delen. Hij is auteur van het boek 'Ik weiger te haten' (2022), waarin hij ingaat op de mechanismen die antisemitisme veroorzaken en in stand houden. Daarnaast schreef hij verschillende opinieartikels waarin hij duiding geeft bij actuele gebeurtenissen rond de kwestie Israël-Palestina.

Antoinette Van Mossevelde is geaggregeerde voor het godsdienstonderwijs, lid van de werkgroep Israël-Palestina van Pax Christi en actief bij Dominicus Gent (een katholieke basisbeweging). Ze maakt ook deel uit van de Interlevensbeschouwelijke Werkgroep Gent (zie iwgent.be) die meewerkt aan een warme stad door initiatieven te organiseren waarbij interlevensbeschouwelijke ontmoeting en maatschappelijk engagement centraal staan.

3. Enkele artikels van de sprekers

Het Beloofde Land: eigendom en territorium

Kwatongen beweren wel eens dat de twee blauwe strepen op de Israëlische vlag, die sinds 1948 de nationale vlag van de staat Israël is, zouden verwijzen naar de twee rivieren waarbinnen de staat Israël zijn contouren zou moeten hebben. Aan welke twee rivieren deze strepen refereren zou men dan in Genesis 15,18 kunnen lezen. Immers, volgens deze oudtestamentische tekst had God aan Abraham en zijn nakomelingen een land beloofd dat zich zou uitstrekken “van de rivier van Egypte tot aan de grote rivier de Eufraat”. De loop van de Eufraat is ons welbekend: ze ontspringt in het huidige Armenië en stroomt doorheen Syrië en Irak naar de Perzische golf. Wat de auteur precies onder de uitdrukking ‘rivier van Egypte’ verston, is evenwel niet zeker. Hoewel sommigen haar met de Nijl in verband brengen, meent men veelal dat de auteur van Genesis 15 de Wadi el-Arish in gedachten had, een rivier op circa 40 kilometer ten zuiden van de meest zuidelijke grens van de huidige Gazastrook.

Wat er ook van zij: Genesis 15,18 confronteert ons als geen ander met de problematiek van de Bijbelse legitimatie van de omvang van het zogenoemde Beloofde Land. Los van de geopolitieke ontwikkelingen in de 20ste eeuw die aan de grondslag liggen van het decennialange gewelddadige conflict tussen de staat Israël en wat men veelal ‘de Palestijnen’ noemt, speelt met name het eerste deel van de christelijke Bijbel, het Oude Testament – en vooral een fundamentalistische lezing ervan – tot op vandaag een cruciale rol in dit conflict, niet in het minst wat het bezit en het territorium van het Beloofde Land betreft.

In deze bijdrage staan we vooral stil bij de Bijbelse achtergrond van Israëls aanspraak op het zogenoemde Beloofde Land. Immers, binnen de oudtestamentische literatuur speelt het concept van het ‘bezit’ van het ‘land Israël’ een belangrijke rol. Echter, zoals dat het geval is voor de meeste thema’s in de Bijbelse literatuur, heeft de Bijbel hier geen eenduidige visie op. Integendeel, binnen het Oude Testament moeten verschillende theologische en ideologische nuances met betrekking tot dit concept worden onderscheiden.

Bovendien – ook al lijkt het thema verband te houden met de tastbare werkelijkheid van grondbezit – moet men een duidelijk onderscheid maken tussen de historische werkelijkheid en de theologische boodschap die de Bijbelse auteurs wilden verkondigen. Vooral sinds de opkomst van de historisch-kritische Bijbelwetenschap vanaf de 17de eeuw is het duidelijk geworden dat de Bijbelse auteurs niet zozeer historische betrouwbare informatie wilden verschaffen, dan wel getuigenis wilden afleggen over hun geloof in God en hun tijdgenoten ervan trachten te overtuigen dat hij een God van leven, van bevrijding en rechtvaardigheid

is. Daarenboven zijn alle Bijbelsteksten geschreven vanuit het perspectief van de Israëlieten. In het bijzonder binnen de context van gewelddadige teksten – de Bijbelse thema's van de inbezitneming en het eigendomsrecht van het Beloofde Land hangen onlosmakelijk samen met verhalen waarin goddelijk en menselijk geweld prominent aanwezig zijn – is het uiterst belangrijk om er ons bewust van te zijn dat de Bijbelse teksten bedoeld zijn om gelezen te worden door mensen die leden onder buitenlandse bezetting, in de hoop en het vertrouwen dat God aan hun zijde stond en er alles aan wilde doen om te garanderen dat de Israëlieten een veilige plek hadden om te leven.

Tot slot moet men voor ogen houden dat de Bijbel het resultaat is van een langdurig proces van schrijven en herschrijven. Zelfs als we in het algemeen kunnen aannemen dat het Oude Testament tussen de 8ste en 3de eeuw v.Chr. tot stand is gekomen, dan nog blijft het extreem moeilijk om de verschillende teksten en redacties precies te dateren. Hoewel het feit dat de Bijbelse teksten door verschillende (ons onbekende) auteurs zijn geschreven en herschreven het aannemelijk maakt dat ideeën of theologische overtuigingen in de loop van de tijd zijn geëvolueerd, is het niet onmogelijk dat verschillende tegenstrijdige benaderingen van één en hetzelfde thema gelijktijdig naast elkaar hebben bestaan. We moeten er ons derhalve voor behoeden om de ene visie zonder meer als primitiever te beschouwen dan een andere.

In wat volgt zullen enkele kwesties met betrekking tot het thema van het bezit van het 'Beloofde Land' de revue passeren. Na enkele beknopte opmerkingen over de terminologie 'Beloofde Land' (1), zullen de volgende onderwerpen worden behandeld: (2) de mythe van het lege land, (3) het lot van de autochtone bewoners van het land, (4) de voorstelling dat God de uiteindelijke eigenaar van het land is (5) en tot slot de vraag naar de omvang van het 'Beloofde Land'.

♦ 1. Het 'Beloofde land'

In Genesis 12,1-7 belooft God op onvoorwaardelijke wijze dat Abraham stamvader zal worden van een groot volk en dat zijn nageslacht het land dat “in die tijd” door de Kanaänieten werd bewoond in bezit zal krijgen. Hoewel men dit land veelal als het 'Beloofde Land' benoemt, is in het Oude Testament deze uitdrukking als zodanig nergens gebruikt. De veelgebruikte uitdrukking 'Beloofde Land' lijkt veeleer ingegeven te zijn door (moderne) vertalingen van het Oude Testament. Immers, in het Hebreeuws bestaat er geen equivalent voor het Nederlandse werkwoord 'beloven'.

De belofte die in Genesis 12 aan Abraham wordt gedaan, wordt nog enkele keren herhaald in het boek Genesis (bijvoorbeeld in Genesis 15,7). Na zijn dood wordt ze herhaald aan zijn zoon Isaak (bijvoorbeeld in Genesis 26,3). Vanaf het

boek Exodus komt de stereotiepe uitdrukking “het land dat God aan Abraham, Isaak en Jakob heeft gezworen” regelmatig voor (bijvoorbeeld in Exodus 6,8). Steeds wordt daarbij Gods belofte van het land gedaan aan de aartsvaders – aan Abraham, Isaak en/of Jakob. In de Pentateuch – de eerste vijf boeken van het Oude Testament – is deze belofte steeds onvoorwaardelijk: God geeft hun het land uit pure genade.

Niet alle oudtestamentische teksten delen evenwel deze mening. Zo deed volgens de profeet Ezechiël (20,5-6) God zijn belofte van het land niet aan Israëls aartsvaders, maar aan hun voorouders die in Egypte hadden verbleven en de uittocht uit Egypte hadden meegemaakt. In Ezechiël 20,15-17 herhaalt de profeet deze belofte. Daarenboven is volgens Ezechiël het bezit van het land overduidelijk aan voorwaarden gekoppeld: het bezit van het land is afhankelijk van de gehoorzaamheid aan Gods voorschriften. Als de Israëlieten niet gehoorzaam en trouw Gods voorschriften volgen, dan kunnen ze geen aanspraak maken op het land, en kunnen ze er zich aan verwachten het land weer uitgezet te worden.

Wellicht is deze voorstelling van een voorwaardelijk landbezit verbonden aan de situatie van de Babylonische ballingschap (6de eeuw v. Chr.), toen een groot deel van de Israëlieten ertoe gedwongen was in diaspora te verblijven. De auteurs van teksten zoals Ezechiël 20 zochten daarbij naar redenen waarom de Israëlieten het land was ontnomen, een verlies dat volgens hen veroorzaakt was door hun ongehoorzaamheid aan Gods voorschriften. Dit verlies van het land impliceert evenwel niet dat Israël voor altijd het ‘Beloofde Land’ kwijt zal zijn. Immers, in een nieuwe uittocht uit de Babylonische ballingschap zal Israël naar het land kunnen terugkeren en het weer in bezit kunnen nemen, tenminste als ze doen wat God van hen verlangt.

Dit idee van een door God aan Abraham en zijn nakomelingen of aan de Israëlieten, die de uittocht uit Egypte hebben meegemaakt, al dan niet voorwaardelijk beloofd land doet de vraag rijzen naar de houding ten aanzien van de oorspronkelijke bewoners van dit land. Of was dit misschien een land zonder autochtone bewoners?

♦ 2. Een land zonder volk voor een volk zonder land?

Er is veel discussie over de oorsprong en het gebruik en misbruik van deze slogan in de recente geschiedenis – over het algemeen wordt het geassocieerd met de beweging die er in de 19de en 20ste eeuw naar streefde een eigen Joodse staat op te richten binnen de grenzen van het zogenoemde Beloofde Land.

Wat er ook van zij, de Bijbelse traditie is unaniem in dit verband: het land dat God aan de Israëlieten beloofde was geen onbewoond gebied. Reeds in Gods belofte aan Abraham in Genesis 12,5-6 wordt duidelijk dat men het land

beschouwde als behorend tot de ‘Kanaänieten’: “In die tijd werd het land bewoond door de Kanaänieten” (Genesis 12,6).

Ook elders in het Oude Testament vindt men, binnen het kader van verhalen die handelen over de inbezitneming van het land, lijsten van autochtone volkeren die het land bewoonden, ook al is het niet eenvoudig om te achterhalen wat de Bijbelse auteurs precies onder deze volkerennamen verstonden. Exodus 23,28 noemt drie volkeren (Chiwvieten, Kanaänieten en Hethieten); Exodus 13,5 voegt daar nog de Amorieten en Jebusieten aan toe, en Exodus 3,8 bijvoorbeeld noemt nog de Perizzieten. De meest complete volkenlijst vindt men in Deuteronomium 7,1, waar sprake is over “de Hethieten, de Girgasiëten, de Amorieten, de Kanaänieten, de Perizzieten, de Chiwvieten en de Jebusieten – zeven volken die groter en machtiger zijn” dan de Israëliëten.

Het feit dat het land dat de Israëliëten dankzij Gods belofte in bezit zullen krijgen door andere volkeren was bewoond, roept natuurlijk de vraag op hoe de auteurs de omgang van de Israëliëten met de autochtone bewoners van het land zagen. In de volgende paragraaf wordt duidelijk dat de Bijbelse literatuur geen eensluidend antwoord geeft op deze vraag, maar dat de houdingen afhankelijk zijn van de ideologische en theologische invalshoek van de verschillende auteurs.

♦ 3. Wat moet er gebeuren met de oorspronkelijke bewoners van het land?

Het radicaalste antwoord op de vraag vindt men in Deuteronomium 7,1-2: de Israëliëten mogen geen vredesverdrag met hen sluiten, maar moeten hen doden. Ook in andere verhalen die handelen over de inbezitneming van het land – zoals bijvoorbeeld Numeri 21,2 of Jozua 6,17 – is sprake van een totale uitroeiing van de oorspronkelijke bewoners.

De reden voor dit bevel om de oorspronkelijke bewoners uit te roeien – waarbij niets of niemand, ook de dieren niet, worden gespaard – was ongetwijfeld van religieuze aard. Immers, als Israël te midden van de oorspronkelijke bewoners zou zijn gaan wonen, dan bestond de kans dat dezen hen ertoe zouden verleiden om hun goden te aanbidden. Dit blijkt duidelijk uit de verzen die in Deuteronomium 7 op het uitroeingsgebod volgen. Hier leest men over het verbod op gemengde huwelijken (hetgeen onmiddellijk illustreert dat de uitroeiing van de autochtone bewoners veelal werd beschouwd als een ‘ideaal’ scenario dat evenwel moeilijk in de praktijk te brengen was). Door gemengde huwelijken zouden de Israëliëten immers ontrouw kunnen worden aan Israëls God en andere goden beginnen dienen.

Echter, naast passages die een volledige uitroeiing van de oorspronkelijke bewoners voorschrijven – maar tegelijkertijd lijken te impliceren dat Israëliëten en autochtone bewoners van het land naast elkaar zullen moeten leven –, zijn er ook

teksten die het samenleven van de Israëlieten met hen geheel anders duiden. Zo wordt in Rechters 2,1-3 de blijvende aanwezigheid van de oorspronkelijke bewoners van het land voorgesteld als een straf van God: omdat Israël Gods voorschriften niet gehoorzaamde zullen de oorspronkelijke bewoners in het land aanwezig blijven. Dit past binnen wat boven reeds werd gezegd over de voorwaardelijke belofte van het land. Bovendien zullen volgens deze teksten de oorspronkelijke bewoners altijd in het land aanwezig blijven, omdat God hen zal gebruiken om de Israëlieten op de proef te stellen.

Deze benadering van de relatie tussen de Israëlieten en de autochtone bevolking van het land is wellicht het gevolg van een voortdurende confrontatie met deze laatste groep mensen: ook al zou het, theologisch gesproken, ideaal zijn als het land uitsluitend en alleen de Israëlieten toebehoorde, de Israëlieten zullen altijd het land met de oorspronkelijke bewoners moeten delen.

♦ 4. Het land behoort God toe

De omschrijving van het door God aan Israël geschonken land als het Beloofde Land fungeert ook als een herinnering aan de theologische overtuiging dat Israël eigenlijk geen recht heeft op het land. Uiteindelijk behoort het land God toe, en is het de Israëlieten slechts in gebruik gegeven. God is de feitelijke eigenaar van het land, en Israël kan geen aanspraak maken op het bezit ervan.

Om deze notie tot uitdrukking te brengen gebruiken de oudtestamentische auteurs verschillende concepten. Sommige passages benadrukken zelfs expliciet Gods eigenaarschap van het land. Zo laat de auteur van Leviticus 25,23 God zeggen: “Het land behoort Mij toe en jullie zijn slechts vreemdelingen die bij Mij te gast zijn”. Israël krijgt weliswaar het gebruiksrecht – hiervoor wordt de technische term *naḥālâ*, die ‘erfbezit’ betekent, gebruikt – het land zelf blijft Gods eigendom.

♦ 5. De omvang van het beloofde land

Meer dan ooit staan de grenzen van de in 1948 opgerichte staat Israël – en de sinds 1967 door Israël bezette gebieden – weer ter discussie. Meer dan ooit blijkt wellicht dat we voorzichtig moeten zijn met het klakkeloos overnemen van de landsgrenzen die de staat Israël zich toemeet. De Westelijke Jordaanoever en de Golanhoogten gelden internationaal immers nog altijd als onrechtmatig bezet gebied. En de aard van het optreden van het Israëlische leger in Gaza doet op zijn minst vermoeden dat spoedig ook deze strook (opnieuw) onder Israëlische controle zal vallen.

Dit leidt tot de vraag hoe in de Bijbelse literatuur over de grenzen van het Beloofde land werd gesproken. Ook hier geldt: de Bijbel geeft geen eenduidig beeld. Naast de vage aanduiding dat het Beloofde land reikte “van Dan tot Berseba”

(zie bijvoorbeeld 2 Samuël 24,2) kunnen er in de Bijbel enkele afbakeningen van het ‘Beloofde land’ worden onderscheiden. Volgens de reeds genoemde tekst Genesis 15,18 beloofde God aan Abraham om zijn nakomelingen een land te geven dat reikte “van de rivier van Egypte tot aan de grote rivier de Eufraat”. Doorheen de geschiedenis heeft het land evenwel nooit deze omvang gehad, hetgeen niet wegneemt dat sommigen dromen van zo’n uitgestrekt territorium.

In Numeri 34,1-12 en Ezechiël 47,13-20 is de omvang van het Beloofde land alvast veel beperkter. In deze passages maakt Transjordanië – een deel van het huidige Jordanië – alvast geen deel uit van het Beloofde land, terwijl een groot deel van zuidelijk Syrië (waaronder de Golanhoogten) en wat thans de (door Israël bezette) Westelijke Jordaanoever wordt genoemd, er wel toe behoort. De grenzen van het land zoals ze in deze twee passages zijn gepresenteerd komen min of meer overeen met de landsgrenzen tussen 1400 en 1200 v.Chr. In werkelijkheid was het ‘Beloofde Land’ in deze periode evenwel niet meer dan een Egyptische provincie. Daarenboven is de voorstelling van de Jordaan als oostelijke landsgrens wellicht door theologische motieven ingegeven. Immers, volgens de meeste oudtestamentische passages geldt de doortocht door de Jordaan – die in werkelijkheid niet meer is dan een kleine en gemakkelijk doorwaadbare rivier – als aanvang van de inbezitneming van het Beloofde land, dit naar analogie met de doortocht door de ‘Rietzee’, die de uittocht uit Egypte markeerde. In tegenstelling tot deze passages maakt volgens bijvoorbeeld Deuteronomium 31,1-4 Transjordanië dan weer wel deel uit van het Beloofde land.

Tot slot lijkt ook Genesis 13,11-15 te refereren aan de omvang van het Beloofde Land. In deze passage leidt God Abraham naar een heuvel tussen Betel en Ai en toont hem het omliggende gebied. Vanop deze hoogte is het zicht evenwel tamelijk beperkt. Feitelijk ziet Abraham niet meer dan een grondgebied dat overeenkomt met dat van de provincie Jehud uit de Perzische tijd, hetgeen doet vermoeden dat deze passage ook uit deze periode (5de-4de eeuw v.Chr.) dateert.

♦ 6. Tot besluit

Het concept van het ‘Beloofde Land’ is een van de belangrijkste thema’s binnen de Bijbelse literatuur, een thema dat binnen het steeds opflakkerende Israëliisch-Palestijnse conflict steeds opnieuw in de actualiteit komt. Belangrijk daarbij is de vaststelling dat er binnen de Bijbel geen eensluidende voorstelling van het land is. Elke passage moet worden gelezen tegen de concrete historische achtergrond waartegen ze tot stand is gekomen. Met het risico al te veralgemenend te zijn kunnen in dit opzicht twee benaderingen worden onderscheiden.

Enerzijds zij er mensen die dromen van en praten over het Beloofde Land waarin ze niet leven. Het is een utopie. Het Beloofde Land is een land waarin er

geen vijanden zijn, een land waarin het aan niets ontbreekt, een “land dat overvloedig van melk en honing” (zo onder andere in Exodus 3,8). Het is vooral de situatie van de Babylonische ballingschap en de diaspora, en het gemis van het hebben van een eigen land, dat wellicht de historische context is waarbinnen deze voorstelling welig floreerde.

Vanuit het standpunt van mensen die het ‘Beloofde Land’ bewonen, is het land vaak niet zo ideaal als verhoopt. Men wordt er geconfronteerd met de harde realiteit; de ideale wereld waarvan men droomde blijkt veeleer een illusie te zijn. Geconfronteerd met deze ontgoocheling gaan de Israëlieten dan op zoek naar een verklaring waarom het Beloofde Land zo teleurstelt. Deze confrontatie met de werkelijkheid was er ongetwijfeld de aanleiding toe om het landbezit voorwaardelijk te formuleren: het feit dat het ‘Beloofde land’ niet zo ideaal is, dat de Israëlieten het moeten delen met autochtone volkeren of dat ze het land keer na keer (dreigen te) verliezen, hebben ze te danken aan hun eigen zondigheid.

Hans AUSLOOS

Directeur de recherches F.R.S.-FNRS

Faculté de théologie et d'étude des religions UCLouvain

Reageren? Altijd mogelijk via info@biblia.be

Figuur 3. Mozes aanschouwt het beloofde land @wikimedia

De Palestijnse zaak, een diepe reflectie

Het Israëliisch-zionistisch denken

Een korte analyse van de vier basisprincipes

*Kautar Oulad El Haj,
11 januari 2024*

Allerhande mediakanalen zenden beelden onze richting uit. Zowel georganiseerde media als individuen posten dagelijks, elke minuut van de dag, en uiten hun bezorgdheden en verdriet. Je kunt niet weggijken; het is er, goed en terecht ook. Duidelijk en zichtbaar voor de wereld om te zien, de berichtgeving is overal. Opvallend ook dat er regelmatig gesteld wordt dat bepaalde mensen niet betrokken zijn, dat het hen koud laat omdat ze niet of weinig van de oorlogssituatie op de eigen privé kanalen posten.. Misschien terechte kritiek, misschien ook niet. Het hield me in ieder geval bezig deze dagen en het bracht me tot een diepe reflectie over de Palestijns-Israëliische kwestie.

Hetgeen we met zekerheid kunnen zeggen, is dat het geweld buiten alle proportie is, dat mensenrechten geschonden worden, dat er met twee maten wordt gekeken naar de slachtpartijen in de Palestijnse gebieden, en dat vooral de vraag zich stelt waar enige menselijkheid gebleven is. Het houdt ons allen bezig. Een dodentol van intussen 23.000 doden waaronder 70% veel kinderen, maar ook het stilzwijgen van de wereld, van Europa; de verantwoordelijkheid die door zovelen ontweken wordt en die inherent bijdraagt aan het in stand houden van deze catastrofe. Een catastrofe voor de mensheid, voor de geloofwaardigheid van alles waarop het democratisch, verlicht Europa gebouwd is. Een catastrofe die tekenend zal zijn, ons zal leiden naar het in vraag stellen van alle constructies rond mensenrechten en het vergeten waar we nu in wezen voor staan. Als mens, als samenleving, als wereld. Waar ging het mis en hoe heeft dit zover kunnen komen?

Europa

Oorlog, eigen aan en onderdeel van de menselijke geschiedenis, nemen we aan. Doorheen de tijd hebben oorlogen plaatsgevonden, heeft het kolonialisme bestaan, en heeft het ook heel wat mensenlevens geëist en schade veroorzaakt. Wezenlijk een onderdeel van de geschiedenis dus. Het heeft veel bepaald met betrekking tot hoe we vandaag naar dingen kijken, hoe we de wereld vandaag beleven en hoe we erin staan. Het heeft ons geleerd waar het mis kan gaan en heeft ons, vooral als het 'verlichte' Europa, geleid tot het opstellen van

verdragen en beschermende kaders om niet te hervallen in onmenselijkheden, zoals we bijvoorbeeld tijdens de Holocaust in de Tweede Wereldoorlog hebben gezien. Zoiets mocht écht niet meer gebeuren.

Want zoiets gruwelijks als de Holocaust deed ook vragen rijzen, vragen waar niemand een antwoord op had. Net zoals we, de beelden aanschouwend, nu ook niet het gevoel hebben dat ons verstand kan vatten hoe werkelijk onmenselijk het verloop van de oorlog is. Na WOII rees de vraag of het dan zo was dat alle soldaten, alle Nazi-Duitse soldaten dan een persoonlijkheidsstoornis hadden. Er werd gesteld dat, om dergelijke gruwelijke dingen te kunnen doen, men degelijk beschouwd kan worden als pathologisch on-mens, maar was dat wel zo? Of vormen omstandigheden monsters? Kan een mens monsterlijke eigenschappen aannemen als hij daartoe gevormd, geïndoctrineerd wordt, als hij overtuigd wordt van een gepercipieerd recht om anderen te de-humaniseren en een destructieve ideologie te internaliseren? Wat heeft een mens daarvoor nodig en welke rol speelt een politieke agenda in dit proces? En hoe zien we dit vandaag terugkomen in het Palestijns-Israëliësch conflict? Hannah Arendt stelde het mooi toen ze zei: "Niemand heeft het recht te gehoorzamen". Wanneer mensen gedreven worden in een staat van ononderhandelbare gehoorzaamheid, kan gesteld worden dat zij in de meeste gevallen een agency shift maken. Is dat dan wat hier gebeurt?

Schuift een soldaat de verantwoordelijkheid af op een overheid die hem/haar in deze situatie plaatst, of is deze uitvoerende soldaat een instrument dat volledig is doordrongen van een ideologie die strategisch op hen is ingewerkt? Wordt deze ideologie aangenomen zonder dat zij zelf enige kennis hebben van historische feiten, vooral wanneer zij onder de militaire dienstplicht vallen?

Wat mij betreft, belangrijke vragen. Ook in de oorlog van vandaag blijft elk van ons achter met een gevoel van absolute verbijstering bij het aanschouwen van soldaten die de meest ondenkbare, gruwelijke daden plegen, zonder daar enige vorm van spijt, aarzeling of twijfel over op te uiten. Het lijkt de normaalste zaak, niet in vraag te stellen, de gang van zaken. Zijn het dan on-mensen, altijd geweest, of gemaakt en gekraakt door het systeem?

Hoe wordt een ideologie onderdeel van een nationale DNA? Wat is daar voor nodig vraag ik me af.

Nationale cultuur

Als het gaat over Israël, zijn er vier krachtige nationale waarden te onderscheiden. Niet onbelangrijk is het duiden van de algemene nationale cultuur, waarvan het basisprincipe totalitarisme is in de eerste plaats. Met andere woorden, wordt doorgaans het signaal gegeven dat er twee dingen binnen Israël niet in vraag te stellen zijn, namelijk de Zionistische ideologie en het IDF (Israëlië Defense Force), dat gezien zou kunnen worden als een ideologie op zich. Het is immers één van de sterkste legers ter wereld. Wanneer comparatieve waarde wordt gehecht aan structuren en deze gekoppeld wordt aan zijn geloofwaardigheid, zal een kwaliteitslabel wel enig effect hebben op de waardering van het Israëlisch leger, vanuit de eigen bevolking en de publieke opinie. Hoewel er op politiek niveau in theoretische termen een linkse en rechtse groep kan onderscheiden worden, weegt dit in geen geval op tegen de

zwaarte van de totalitaire nationale cultuur en kan gesteld worden dat we te maken hebben met een extreemrechtse regering. Vanwege het feit dat de joodse bevolking een zware geschiedenis van uitdrijving, intolerantie en antisemitisme op Europese bodem heeft gekend, kan er wat mij betreft gesteld worden dat zij logischerwijs doodsbang zijn om 'opnieuw' uitgesloten te worden van een groep, nu ze 'eindelijk' een plek hebben gevonden. De moed en wil om tegen de nationale ideologie in te gaan is dus iets dat algemeen weinig aanwezig zal zijn en belemmerd wordt door verschillende factoren, waaronder manipulatie en het aanspreken van een collectief trauma. Want waar symbolen en een verbindend narratief altijd een rol hebben gespeeld in het versterken van een gedeelde identiteit, is de Israëliisch-Zionistische symboliek en retoriek niet anders.

Bijkomend is het van uiterst groot belang te duiden dat de nationale propaganda schaamteloos de ideologie naar voren schuift als waarheid, de enige waarheid en vooral geen ruimte laat voor andere invloeden. Het Zionistisch narratief is alomtegenwoordig, onverstoord en constant. Media kanalen (de enige kanalen), onderwijs, opvoeding, kinderspelletjes en -boekjes, kortom; overal.

Vier basiswaarden in het Israëliisch-Zionistisch denken.

Het eerste principe uit het Israëliische waardenkader is dat zij het '**uitverkoren volk**' zijn. Dit gegeven wordt zowel religieus als seculier gebruikt, wat alle hypocrisie ervan aangeeft. Er is namelijk geen religieuze motivatie aan de zionistische beweging; deze is seculier en strookt niet met enige religieuze waarden. Echter is dit het schoolvoorbeeld van hoe geloof opnieuw geïnstrumentaliseerd wordt om een politieke agenda tot stand te brengen en vooral de emotionaliteit en betrokkenheid van mensen te verhogen. Aangesproken worden op 'gemeenschappelijke' religieuze waarden trekt aan, verbindt en brengt het gevoel van religieuze verantwoordelijkheid in de mens boven. Wanneer feiten daarmee een ondergeschikte plek krijgen, zien we het religieus-ideologisch extremisme ontstaan.

Deze eerste waarde, het 'uitverkoren volk', heeft het Israëliische volk een narcistische houding doen aannemen, die zich in deze oorlog duidelijk manifesteert. Er zijn rechten, er zijn kaders, wetten, uiteraard... maar gek genoeg, omdat het Israëliische volk als uitverkoren wordt beschouwd, lijken deze niet zo strikt te worden opgevolgd en niet 'echt' van toepassing te zijn op hen, maar wel op anderen.

Werkelijk catastrofaal op wereldniveau, wanneer alle mogelijke internationale verdragen en wetten worden ondermijnd door één entiteit, vergiftigd door een narcistische ideologie en waar de wereld op toekijkt. Wellicht heeft de tweede waarde binnen het Israëliisch denken hier enig aandeel in. De tweede waarde is de **slachtofferrol**. Een krachtig discours binnen het Israëliisch denken is het idee dat zij slachtoffers zijn, altijd zullen zijn en vooral de 'enige' slachtoffers zijn. Kijkt de wereld, omwille van deze geïnternaliseerde Israëliische waarde, dan toe? Zou het kunnen zijn dat dit voortkomt uit schuldgevoel? Zou het kunnen zijn dat Europa de eigen wandaden extrapoleert naar het Midden-Oosten en vooral opgelucht is dat de Holocaust zich niet heeft gewroken op eigen Europees grondgebied? Een terechte vraag toch wel; het zou het stilzwijgen enigszins van een verklarende dimensie kunnen voorzien.

Een derde doorslaggevende waarde in het tot stand komen van de Israëlische nationale ideologie is het gegeven dat de **Holocaust** alles zou kunnen rechtvaardigen. Het was immers (daadwerkelijk) zo gruwelijk, zo verschrikkelijk, absoluut niet goed te praten. Ook na WOII hebben we signalen gezien, geuit door Europese leiders. Collectief verontschuldigen is uiteraard niet voldoende. Land beloven in het Palestijns gebied kan, en is daadwerkelijk gebeurd door Groot-Brittannië, maar kunnen we nog meer doen als schuldig Europa? Toelaten dat we psychologisch onder druk komen te staan in situaties zoals vandaag? Ons laten manipuleren om bovenmenselijke rechten toe te kennen aan een getraumatiseerd volk dat heling zoekt door zichzelf alle rechten toe te eigenen ten koste van de rechten van anderen? Lijkt me niet de sterkste keuze.

De vierde waarde, wat mij betreft de meest doorslaggevende in deze situatie, is het structureel **dehumaniseren** van de Palestijnse bevolking. Het cultiveren van minderwaardigheid, is er ooit iets doeltreffenders geweest om onderdrukking te bewerkstelligen? Doorheen de geschiedenis is het ontmenselijken de basis geweest voor alle vormen van onderdrukking. Het begint met het overtuigen van de onderdrukten van hun eigen inferieure positie, dit komt tot uiting in de omgang die gehanteerd wordt, in alle taalgebruik erover, in discriminerende wetten en regels, en het beperken van vrijheid en stem... in alles wat we in bezet Palestina gedurende de laatste eeuw hebben gezien. De constante vernedering doet veronderstellen dat de Palestijnse bevolking geen menselijke behandeling verdient en legt de nadruk op minderwaardigheid. Het benadrukt de ander als niet-waardig van een menselijke behandeling en cultiveert het idee dat het alleen maar rechtvaardig is om mensen die we niet 'echt' als mensen zien, ook volgens dat idee te behandelen.

Propaganda, opnieuw het middel bij uitstek om het betreffende inherent onderdeel te maken van de publieke opinie. Zoals Noam Chomsky het beschreef wanneer hij het had over 'manufactured consent'. Hij analyseerde grondig hoe de publieke opinie helemaal kan opgaan in een collectief idee, maar in wezen gemanipuleerd is om dat collectief idee te ondersteunen, versterkt door het feit dat er weinig alternatieve ideeën sociaal aanvaard zijn.

Slotnoot

Deze reflectie kwam tot stand door helemaal niets te posten over het Palestijns-Israëlijs conflict sinds 7 oktober, maar wel dagelijks voor alle slachtoffers te bidden. Door te observeren hoe de emotionaliteit van dit gebeuren mensen bracht tot activisme en betrokkenheid, en hoe dit zich vertaalt heeft online en in interpersoonlijke relaties. Ook getuigenissen van voormalige IDF-soldaten en voormalige Israëlische ambtenaren inspireerden me om dieper na te denken over de feiten en een alternatieve blik te werpen op deze catastrofale chaos.

In geen geval gaat deze reflectie over het goed spreken van extremistisch geweld van welke kant ook, eerder gaat deze reflectie over sadisme, leedvermaak en schaamteloze arrogantie.

Interview met rabbijn Moshe Aryeh Friedman

Tussen traditie, volksgezondheid en Joodse identiteit in de 21e eeuw

Lelio Antonio Deganutti, voor 'PaeseRoma'
(vertaald uit het Engels)
13 november 2025

Rabbijn Moshe Aryeh Friedman is een van de meest besproken figuren binnen het hedendaagse Europese jodendom. Afkomstig uit de Haredi-gemeenschap, bekend om zijn antizionistische standpunten en zijn strijd tegen bepaalde traditionele gebruiken die hij schadelijk acht, presenteert Friedman zich vandaag de dag als een 'traditionalistische en moderne' rabbijn die zich richt op welzijn en ethische verantwoordelijkheid.

In dit interview bespreekt hij gevoelige onderwerpen: *metzitzah b'peh*, rabbijnse legitimiteit, de relatie tussen de joodse identiteit en de staat Israël, en de toekomst van het jodendom in Europa.

Traditie en gezondheidsrisico's

U hebt publiekelijk kritiek geuit op *metzitzah b'peh*, het met de mond wegzuigen van het bloed tijdens de besnijdenis, een gebruik dat in sommige Haredi-kringen nog steeds als essentieel wordt beschouwd. Hoe verenigt u dit standpunt met uw traditionalistische achtergrond?

"Voor mij, als traditionalist, zijn het joodse geloof en de joodse traditie belangrijk. Maar de Talmoed noemt deze orale wegzuiging helemaal niet: het is een latere toevoeging, bedoeld om te laten zien dat joden 'boven' de wet en de natuur zouden staan – een afwijking die de weg vrijmaakt om anderen als *Untermenschen* te beschouwen.

De ontdekking dat 150 jaar geleden al veel baby's tijdens deze praktijk met herpes werden besmet, schokte me diep. Er is geen religieuze of culturele reden om hiermee door te gaan."

Bewijs, verantwoordelijkheid en gemeenschappelijk zwijgen

U beschreef *metzitzah b'peh* als een praktijk die "zonder reden het leven van kinderen in gevaar brengt". Welk bewijs heeft u in België verzameld en hoe beoordeelt u de reactie van instellingen en rabbijnen in Antwerpen?

"Herpesinfecties kunnen ernstig zijn, maar hiv is nog veel verwoestender - en dergelijke gevallen vonden plaats in Antwerpen. Geen enkele jood durfde te reageren, uit angst antisemitisme aan te wakkeren. Als rabbijn en als mens kan ik niet accepteren dat een bedreiging voor de gezondheid van pasgeborenen wordt verdoezeld."

Rabbijnse legitimiteit en persoonlijke identiteit

Sommige joodse gemeenschappen hebben uw benoeming als rabbijn en uw officiële status in België in twijfel getrokken. Hoe reageert u hierop?

"Ik heb alle vereiste cursussen om rabbijn te worden met succes afgerond. Mijn legitimiteit werd slechts door één persoon in twijfel getrokken: een rabbijn die een erfenis naliet die vergelijkbaar was met die van Epstein, iemand die meerdere keren is veroordeeld voor weliswaar andere misdrijven. De kritiek is ongegrond."

Antizionisme, Joods-zijn en de Israëlische kwestie

U staat bekend om uw antizionistische standpunten en uw aanwezigheid op de conferentie in Teheran in 2006. (N.v.d.r.: Het doel van deze conferentie, die veel controverse veroorzaakte, was om een kritisch debat over de Holocaust mogelijk te maken.) Hoe definieert u vandaag de dag de relatie tussen joodse identiteit, nationalisme en de staat Israël?

"Ik ben Joods van geboorte en rabbijn uit overtuiging. Dit impliceert respectvol en verantwoordelijk gedrag jegens alle mensen, ongeacht religie of nationaliteit. Dat wij ooit slachtoffer zijn geweest, ontslaat ons Joden niet van de plicht om internationale wetten na te leven, met name in het Midden-Oosten."

Hervorming van de Joodse traditie in Europa

Welk model stelt u voor een 'vernieuwd' jodendom in Europa voor, na uw kritiek op de *mohelim* (n.v.d.r.: de rituele besnijders) in België en uw kritiek op bepaalde rituele praktijken? Is een dergelijke hervorming verenigbaar met de waarden van de Haredi?

"We leven op een continent met een complexe geschiedenis - antisemitisme, slavernij, totalitarisme, oorlogen - die zeer goed wordt geïllustreerd door het Huis van de Europese Geschiedenis in Brussel. De EU heeft deze donkere periodes overwonnen door een ruimte te creëren die geworteld is in gedeelde waarden.

Europese Joden, van alle denominaties, moeten zich afvragen hoe ze zich kunnen integreren in deze steeds humanistischer wordende realiteit. Voor alle religies betekent dit twee dingen: afstand doen van radicale tendenzen en stoppen te geloven in *post-truth* interpretaties van onze heilige boeken."

Het is nog maar de vraag hoelang die droom nog standhoudt voor hij een nachtmerrie wordt. Sinds de zesde regering van Netanyahu op 28 december 2022 de eed aflegde, drukken Netanyahu's Likoeidpartij, drie extreemrechtse religieus-zionistische en twee ultraorthodoxe partijen in ijltempo hun politieke agenda door. Hun hervormingsplannen voor justitie leiden tot een schokgolf. Honderdduizenden Joodse Israël's protesten sindsdien tegen de afbraak van hun geliefde democratische rechtsstaat. Maar is Israël wel ooit een volwaardige democratie geweest voor al zijn inwoners? Critici wijzen op 'constructiefouten' zoals het gebrek aan een grondwet en wettelijk vastgelegde grenzen, een nationalisme dat de Joodse meerderheid segregiert van de niet-Joodse minderheid, een verschil tussen nationaliteit en staatsburgerschap, de verstrengeling tussen seculiere en religieuze wetgeving, het gebruik van de Bijbel in functie van een politieke ideologie, een vorm van militarisme, kolonialisme en het Hooggerechtshof als enig tegengewicht voor de politieke macht. Als de huidige coalitie haar hervormingsplannen kan doordrukken, is er geen enkele instantie meer die beslissingen van een politieke meerderheid nog kan tegenhouden.

Etnocratie

Israël heeft zich in de voorbije decennia ontwikkeld tot een Joodse etnocratie, weliswaar met liberale democratische kenmerken, maar die alleen voor de Joodse Israël's ten volle gelden. De Joodse suprematie werd in 2018 zelfs in een basiswet vastgelegd. Er bestaat een basiswet over mensenrechten en individuele vrijheden, maar geen die stelt dat alle burgers van Israël gelijk zijn. In Netanyahu's regeringsverklaring klonk het zo: "Het Joodse volk heeft een exclusief en onbetwistbaar

recht op alle delen van het Land in Israël." Geen enkele Jood die vandaag in een westerse liberale democratie leeft, zou de discriminatie en de tweederangspositie dulden die Palestijns Israël's dagelijks moeten ervaren. Hij zou het land van antisemitisme beschuldigen. Een staat die al sinds juni 1967 een repressieve bezetting handhaaft en daarenboven te kennen geeft dat het dat grondgebied ook als zijn historisch recht beschouwt, kan bezwaarlijk een volwaardige democratie worden genoemd. Internationaalrechtelijk moeten we de huidige situatie in Israël-Palestina zelfs omschrijven en beoordelen als een vorm van apartheid.

“Noodlottig voor de Palestijnen waren de Oslo-akkoorden.”

Sinds 1948 zijn soevereiniteit en veiligheid altijd de twee topprioriteiten geweest voor Israël en een rechtvaardiging voor militaire operaties, zelfs met disproportioneel geweld, zoals in Gaza (*Cast Lead* 2008-2009, *Pillar of Defense* 2012, *Protective Edge* 2014, tijdens de *Great March of Return* 2018, *Guardian of the Walls* 2021, *Operation Breaking Dawn* 2022) en tijdens de intifada's. Tijdens de Eerste Intifada (1987-1993) gaf toenmalig minister van Defensie Yitzhak Rabin de veiligheidsdiensten expliciet de opdracht om armen en benen van demonstranten te breken. De Tweede Intifada (2000-2005) onttaarde totaal doordat Hamas en Islamitische Jihad terreur zaaiden met zelfmoordaanslagen als vergelding voor

het Israëlische geweld. Die brute oorlogsmisdaden waren bijzonder contraproductief voor de Palestijnse zaak. De bescherming van Israëls soevereiniteit en veiligheid bieden voor de VS en de EU mede door het schuldcomplex over de Holocaust ook een gedeeltelijke verklaring voor de onvoorwaardelijke steun aan Israël, ondanks alle VN-resoluties over de Bezetting, de Muur, de annexatie van Oost-Jeruzalem, het recht op terugkeer van de Palestijnse vluchtelingen en de vele rapporten over mensenrechtenschendingen.

Noodlottige keuze

De keuze voor imperialisme in plaats van vrede is wellicht de meest noodlottige die Israël in zijn 75-jarige bestaan heeft gemaakt. Een humane bezetting bestaat niet. Je kan een bezet volk niet onder controle houden zonder onderdrukking en vernedering. Er leven nu ruim 600.000 Joodse kolonisten in 144 Joodse nederzettingen en 100 illegale buitenposten. Vrede is verder weg dan ooit nu kolonistenleiders zoals Bezalel Smotrich en Itamar Ben-Gvir aan de knoppen van de macht zitten. Palestijnen zullen zich altijd blijven verzetten, al dan niet met geweld. Een derde intifida broeit. Brutale nachtelijke razzia's zaaien haat. Het religieuze status quo op de Tempelberg, met de Al-Aqsa moskee, wordt bedreigd. Aanvallen van kolonisten namen toe tot 849 gevallen in 2022. De pogrom op Hawara op 26 februari 2023 was slechts een extremer geval. Straffeloosheid heerst. Het leger kijkt weg. Het zelfverklaarde 'meest morele leger ter wereld' liet op 11 mei 2022 met de moord op de Palestijnse journaliste Shireen Abu Akleh zien waartoe het in staat is en waarmee het ongestraft kan weggelopen. Het is frappant dat tijdens de protesten voor Israël's democratie de bezetting buiten beeld blijft alsof er geen

Oslo-akkoorden. In 1993 (Oslo I) heeft de PLO Israël wel als staat erkend, maar Israël is op geen enkel moment ooit bereid geweest een Palestijnse staat te erkennen. Oslo II (1995) bleek met zijn verdeling van de Westelijke Jordaanoever in A-, B- en C-zones uiteindelijk een vrijgeleide voor verdere kolonisatie.

Nieuw soort jodendom

De Palestijnse bevolking droomt nog steeds van een eigen staat, maar leeft sinds 1948 in een nachtmerrie of catastrofe (*Nakba*). Ook al zijn de problemen in Gaza, Oost-Jeruzalem, de Westelijke Jordaanoever en in Israël zelf zeer divers – zoals een totale blokkade van twee miljoen Palestijnen in Gaza, gedwongen verhuizingen, sloop van huizen, confiscatie van land, eigendommen en waterbronnen, een onzeker verblijfsstatuut, beperkingen op vlak van mobiliteit, gezin en werk –, finaal komt het erop neer dat Palestijnen gediscrimineerd leven onder een Joodse suprematie en in hun thuisland als uitheemsen worden behandeld. De tweestatenoplossing wordt alleen nog met de mond beleden, de facto is die onmogelijk geworden. Volgens de Israëlische emeritus hoogleraar Menachem Klein is een nieuw soort jodendom ontstaan in Israël: een jodendom zonder de staat Israël, zonder soevereiniteit en zonder suprematie over de Palestijnen is nog moeilijk denkbaar. Dat heeft het religieuze zionisme, het orthodoxe jodendom en het joodse messianisme na 1967 helemaal getransformeerd. Het aantal incidenten met moslims en christenen neemt onrustwekkend toe. Volgens de Latijnse patriarch Pierbattista Pizzaballa wordt het universele profiel van Jeruzalem bedreigd, zo getuigde hij onlangs in *De Standaard*. Israël gaat een onzekere toekomst tegemoet en een rechtvaardige vrede ligt nog helemaal niet in het verschiet. **III**

OORLOG IN GAZA

Etnische zuivering als goddelijk bevel

Lang niet alle orthodoxe joden zijn het 'nieuwe' zionisme genegen, blijkt uit deze betoging in Washington. © Roberto Schmidt/afp

Geert Vervaele

Godsdienstwetenschapper en leerkracht. Auteur van *Ik weiger te haten* (Kritak).

De uitspraken van bisschop Johan Bonny over het jodendom waren helemaal niet antisemitisch, betoogt Geert Vervaele. Wat Bonny aanklaagt, is de pervertering van de joodse traditie.

Met zijn opiniestuk in deze krant (*'Joodse vrienden, ik kan niet langer zwijgen over Gaza', DS 9 november*) oogstte bisschop Johan Bonny een storm van kritiek van Dennis Baert, *Joods Actueel*, Forum der Joodse Organisaties, de Israëlitische gemeente van Antwerpen en Mia Doornaert. Hun kritiek is vooringenomen. Bonny oordeelt dat hij niet anders kan dan zich publiekelijk uit te spreken over de manier waarop de Gazaoorlog wordt gevoerd gezien het hoge aantal kinderslachtoffers. Hij wil niet dezelfde fout maken als Pius XII, die te lang zweeg over de gruweldaden van de nazi's. Hij distantieert zich van die joden die een etnonationalistische invulling geven aan hun godsdienst door hun godsbeeld te koppelen aan een specifiek land, ras of cultuur en dat legitimeren met een beroep op de Bijbel. Bonny viseert geenszins hét jodendom in zijn geheel, ook al reageert Baert alsof dat wel het geval is.

Zodra je opkomt voor gelijke Palestijnse rechten, gaan pro-Israëlische groepen in de aanval

De joodse theoloog Marc Ellis bekritiseert in zijn boek *Toward a Jewish theology of liberation* de machtspositie die het jodendom in het huidige Israël heeft verworven. Hij noemt het '*Constantinian Judaism*'. Zo trekt hij een parallel met het christendom, dat met Constantijn de Grote vanaf de 4de eeuw zijn macht ging misbruiken door anderen te onderdrukken.

Bevrijding behoort tot de kern van het judaïsme en de weg naar bevrijding die het Joodse volk wil gaan, moet het delen met andere volken. Het jodendom kan geen bevrijding kennen zolang de Palestijnen onrecht wordt aangedaan. Daarom moet de bezetting stoppen. Joodse theologie impliceert een kritische en daadkrachtige inzet voor rechtvaardigheid en vrede. Jood zijn impliceert niet dat je je identificeert met Israël. Zionisme mag niet gelijkgesteld worden met judaïsme.

De Israëlische hoogleraar Menachem Klein beschrijft hoe de komst van het zionisme en de vestiging van de staat Israël (1948) tot een 'nieuw' judaïsme heeft geleid. Het Joodse volk beschikt nu voor het eerst in de geschiedenis over soevereiniteit, macht en controle die het kan gebruiken om een ander volk te onderdrukken.

Het 'nieuwe' judaïsme

Die transformatie begon niet pas in 1967, toen de kolonistenbeweging de ideologie van de Joodse suprematie *'from the river to the sea'* ging promoten. Al na de etnische zuivering van 1948 (de Nakba) gingen in het onderwijs de Bijbelboeken Jozua, Rechters en Koningen (over de verovering van het land) de profeten Jesaja, Jeremia en Amos (over de sociale rechtvaardigheid) vervangen. Religieuze zionisten hebben de overwinning van 1967 aangegrepen om Joodse nederzettingen te bouwen in en rond de Palestijnse woongebieden in Jeruzalem, op de Westelijke Jordaanoever en in gemengde Joods-Palestijnse steden in Israël zelf.

Ook in het orthodoxe jodendom deden zich verschuivingen voor. Het joodse messianisme ziet de huidige Joodse suprematie als een doorbraak in de komst van de Messias. Ook het Chabad-chassidisme steunt de religieus-zionistische kolonistenbeweging. Onrustbarend zijn de acties van religieuze zionisten om de status quo op de Tempelberg te doorbreken, omdat ze vinden dat de soevereiniteit van de staat Israël zich ook moet uitstrekken tot de Tempelberg. Klein vindt het niet toevallig dat het Israëlische leger en het veiligheidsapparaat tot de kern behoren van het 'nieuwe' judaïsme omdat ze de Joodse suprematie beschermen. Alles wat te maken heeft met de veiligheid van Israël, bevat een theologische en messiaanse dimensie.

Onversneden racisme

Het universele godsbeeld dat zich in de joodse traditie had ontwikkeld sinds de Babylonische ballingschap (6de eeuw voor Christus) staat in sterk contrast met de actuele ontwikkelingen in het religieuze zionisme. Nur Masalha legt in *The Bible & zionism* uit hoe het Bijbelse verhaal tot een nationalistisch discours is geworden. Het religieuze concept van 'Eretz Yisrael' is ontaard in een nationalistisch dogma waarin Joodse suprematie moet gelden van de Jordaan tot de Middellandse Zee. Waarom wordt de term 'bezette Palestijnse gebieden' anders systematisch vervangen door 'Judea en Samaria'?

Rabbi Tzvi Yehuda Kook (1891-1982) verkondigde onversneden racisme toen hij zei dat de Joden een door God uitverkoren superieur ras zijn, in tegenstelling tot de Palestijnen die tot een inferieur ras behoren. Volgens hem moest Israël net zoals in Bijbelse tijden het land weer innemen met geloof en met militaire macht. Aanhangers van de religieus-zionistische kolonistenbeweging Goesj Emoénim vonden zelfs dat confiscatie van

Palestijns land voor de bouw van Joodse nederzettingen geen diefstal kan zijn. Rabbi Moshe Levinger (1935-2015), die aan de basis ligt van de Joodse nederzetting in Hebron, weigerde in 1994 zelfs te spreken van moord toen Baruch Goldstein er een bloedbad aanrichtte.

Toen Likod in 1977 aan de macht kwam, nam de invloed van de religieuze zionisten stelselmatig toe. Vandaag hebben ze in de regering-Netanyahu politieke macht. In hun retoriek refereren sommigen aan Bijbelteksten die een etnische zuivering van het land als goddelijk bevel voorstellen. Benjamin Netanyahu maakte bij het begin van het grondoffensief zelf een analogie met de verdrijving van de Amalekieten uit het Bijbelboek Samuël. Jonge jeshiva-studenten leren in de Talmoedschool in Qiryat Arba (Israëliische nederzetting in Hebron) dat de Palestijnen de moderne Amalekieten zijn die volgens goddelijk voorschrift moeten worden bestreden en vernietigd. Welke God wordt hier aanbeden?

Stereotype over de islam

Lang niet alle joden herkennen zich in dat 'nieuwe zionistische judaïsme' en nemen er afstand van. Wat Bonny aanklaagt, is die perversering van de joodse traditie. Daarmee brengt de bisschop helemaal geen schade toe aan de joods-christelijke dialoog, zoals Dennis Baert beweert. In 'De Twaalf Punten van Berlijn' (een verklaring van de Internationale Raad van Christenen en Joden, 2009) engageren joden zich ook zelf om kritisch om te gaan met hun teksten en liturgie. Problematische teksten die xenofobisch of racistisch kunnen overkomen, moeten worden weggelaten en vervangen door teksten die verdraagzaamheid en openheid versterken.

In diezelfde verklaring worden christenen opgeroepen om alle vormen van antisemitisme te bestrijden. De brief van Bonny leidde tot zware beschuldigingen van antisemitisme aan zijn adres. Mij lijken ze veeleer een uiting van '*weaponisation*' en '*shrinking space*', wat ik heb beschreven in mijn boek *Ik weiger te haten*. Beschuldigingen of insinuaties van antisemitisme worden frequent als wapen gebruikt in de verdediging van Israël. Zodra je je naar hun aanvoelen te kritisch uitlaat over Israël of het zionisme en al zeker als je opkomt voor gelijke Palestijnse rechten, gaan pro-Israëliische groepen in de aanval, waardoor de vrije spreekruimte wordt ingeperkt.

De titel van de column van Mia Doornaert is daarvan een treffende illustratie: 'U was beter blijven zwijgen, bisschop' (*DS 16 november*). Haar onafhankelijkheid valt sterk te betwijfelen doordat ze in haar column woordelijk schrijft dat de huidige paus gefascineerd is door 'een religie die vrijelijk jodenhaat propageert, de islam.' Als veralgemening, racistisch vooroordeel en stereotype tegenover de islam kan dat tellen.

‘We hebben niet het recht te zwijgen over onrecht’

Interview met Geert Vervaele

Otheo, 18/01/2022

Hij had eigenlijk niet de ambitie een boek uit te brengen, maar de laatste zomervakantie voor zijn pensionering bracht Geert Vervaele, nog tot eind april godsdienstleerkracht in het VTI Oostende, wel door achter de schrijftafel. ‘Ik weiger te haten. De mechanismen die het antisemitisme veroorzaken en in stand houden’ ligt volgende week in de boekhandel.

Toen Midden-Oostenexpert Brigitte Herremans in 2019 Pax Christi Vlaanderens Ambassadeur van de Vrede werd, bandte Kazerne Dossin de uitreiking. „Herremans zou antisemitisme bevorderen”, zegt Geert Vervaele (62). Het inspireerde hem tot een nota over een definitie van antisemitisme voor de werkgroep Israël-Palestina van Pax Christi, die uitgroeide tot een boek. “Elk antwoord bracht me bij een nieuwe vraag.”

Wat is uw band met Israël en Palestina?

In 2013 bezochten we er onze oudste dochter, die er vrijwilligerswerk deed. Ik keerde terug met het gevoel dat ik iets moest doen met de problematiek. Een aantal ontmoetingen later ontstond in Oostende een samenwerkingsverband met de focus op Israël en Palestina, met Oxfam, Amnesty International, Pax Christi en Broederlijk Delen, waarbij ik actief ben. Nadien belandde ik in die nationale werkgroep.

Wie hoopt u te bereiken met uw boek?

Ik wil klaarheid scheppen voor wie antisemitisme vandaag wil begrijpen. Je stoot op een dubbele beweging. Enerzijds kun je er niet naast kijken dat mensen opnieuw het slachtoffer worden van haat omdat ze Jood zijn. Ik sta daarom vrij uitgebreid stil bij ‘nieuwrechts’. Een klimaat waarin identitair denken centraal staat, voedt alle vormen van racisme, ook antisemitisme. Anderzijds valt op hoe het label ‘antisemitisme’ te pas en te onpas wordt gebruikt en hoe vermeend antisemitisme moeilijk te onderscheiden is van het echte. Ik verzamelde data, maar het is onmogelijk die juist te interpreteren. In 2018 was er een grootschalig onderzoek bij Europese Joden over antisemitisme. Hoeveel mensen die opkomen voor Joden, maar evenzeer de Palestijnse rechten en de tekortkomingen van de staat Israël benoemen, verbergen die cijfers echter? Het ideologisch inzetten van het label

‘antisemitisme’ tegen wie kritiek heeft op het zionisme en Israël, kan net voedingsbodem voor haat zijn.

Vanwaar de titel van uw boek?

Ik weiger te haten is een citaat van de Palestijnse christen Daoud Nassar, die ik in 2017 op inleefreis ontmoette. Voortdurend moet hij strijden voor het behoud van de familieboerderij, maar toch geeft hij haat geen kans. Een dergelijke getuigenis doet je met beide benen op de grond staan. Wij kunnen zoiets makkelijk zeggen, maar in Israël en Palestina vergt het een bovenmenselijke inspanning om niet te haten.

Niemand is vrij van haatgevoelens, maar we hebben een keuze in de manier waarop we omgaan met negatieve gevoelens. Mijn boek bevat een bijdrage van Roger Burggraeve, waarvoor ik heel dankbaar ben. Hij herinnert ons eraan dat hoop altijd wordt geboren uit kleine goedheid. Iedere mens die de polarisatie in de samenleving ziet en beslist om er niet in mee te gaan, is een drager van hoop. Daarnaast wijst Burggraeve er ook op dat mensenrechten en internationaal recht het enige alternatief vormen voor het blind verdedigen van de eigen groep.

Hoe groot is de rol van religie in dat verhaal?

Het joodse religieuze zionisme legitimeert zich met de Bijbel. Dat geldt ook voor het christelijke zionisme, dat in België niet erg aanwezig is, maar wel in Nederland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. Het feit dat Joden zich het Heilig Land opnieuw toe-eigenen, ziet dat zionisme als een vervulling van Gods belofte. Oorlogen zijn, voor wie de Bijbel letterlijk leest, goddelijke ingrepen.

Wat het antisemitisme betreft, leerde ik ook bij over de ommekeer in de katholieke Kerk tijdens de vorige eeuw. Kerkelijk anti-judaïsme ruimde gelukkig plaats voor een krachtige joods-christelijke dialoog.

U heeft het ook over de Palestijnse bevrijdingstheologie. Wat is dat?

Voor christelijke Palestijnen schudt de situatie ook hun geloofsleven door elkaar. Hoe kun je je geloof beleven wanneer de Bijbel wordt gebruikt om de bezetting waarvan jij slachtoffer bent te verantwoorden? De bevrijdingstheologie is daar een antwoord op. In 2009 brachten alle christelijke denominaties in Jeruzalem samen de Kairosverklaring uit, een document opgehangen aan de begrippen geloof, hoop en liefde, waarin ze uiteenzetten hoe zij omgaan met de realiteit in Israël en Palestina en de christelijke wereld vragen hen te ondersteunen. Rond Kerstmis kwamen ze onlangs nog opnieuw samen naar buiten, met een noodkreet. Het christendom verdwijnt uit het gebied waar het ontstond.

Ook in ons land zit de Kerk nog met een complex. Vanwege de vreselijke dingen die we Joden aandeden, menen we dat we het recht niet hebben om kritiek te geven op Israël. Ik denk echter dat we evenmin het recht hebben te zwijgen als anderen onrecht wordt aangedaan.

Kairos Palestine: explosief of ontwapenend?

Op 14 november 2025 publiceerde een groep van Palestijnse kerkleiders een tweede document vanuit de Kairos Palestine beweging. Het kreeg de uitdagende titel: 'Een moment van waarheid: geloof in tijden van genocide'. In de kop van zijn bespreking voor DeWereldMorgen noemde econoom en filosoof Marc Vandepitte het een 'explosieve kerktekst'. In niet mis te verstane bewoordingen veroordeelt dit kerkelijk document het geweld en onrecht dat de Palestijnen wordt aangedaan. Tegelijk vormt de tekst een pleidooi voor creatief, geweldloos verzet en geloof als bron van hoop. Geert Vervaele analyseert en kadert Kairos Palestine II voor Kerkplein.

*Toren van de Geboortekerk in Bethlehem
©Pexels (Amy Law)*

Wat is Kairos?

Kairos Palestine is een Palestijnse christelijke oecumenische beweging. In navolging van het Zuid-Afrikaanse Kairos Document uit 1985 (waarin alle kerken ter wereld werden opgeroepen om mee een einde te maken aan de apartheid in Zuid-Afrika) gingen Palestijnse kerkleiders en theologen, geestelijken en leken een eigen verklaring opstellen. Het Griekse woord 'kairos' betekent: 'het juiste moment', wat erop duidt dat het beslissende moment om te handelen gekomen is.

De eerste Kairos Palestine verklaring werd gepubliceerd in december 2009, getiteld 'Uur van de waarheid: een woord van geloof, hoop en liefde uit het hart van het Palestijnse lijden'. Het was het werk van een uitgebreide oecumenische werkgroep, die ook werd bijgestaan door leden van de Zuid-Afrikaanse Kairos werkgroep. De verklaring werd onderschreven door de kerkleiders van de verschillende christelijke denominaties in Palestina (Grieks-orthodox, Armeens-orthodox, Syrisch-orthodox, Rooms-katholiek, Grieks-katholiek of melkitisch,

Armeens-katholiek, Syrisch-katholiek, koptisch, Ethiopisch, maronitisch, anglicaans, lutheraans). Sindsdien wordt jaarlijks een internationale Kairos Palestine conferentie georganiseerd om te reflecteren op de politieke en religieuze situatie.

Zo kwamen in november 2025 in Bethlehem 140 Palestijnen en 160 internationale aanwezigen uit 23 verschillende landen samen. De genocidale oorlog en de explosie van Israëliisch geweld (door het leger en de kolonisten) in de Westelijke Jordaanoever vormden de aanleiding. Op 14 november 2025 publiceerde Kairos Palestine een hernieuwde oproep aan christenen, kerken en christelijke organisaties wereldwijd. Het theologische uitgangspunt van het document is dat God geen God van onderdrukking maar van bevrijding is. En dat elke theologie die de bezetting en ongelijkheid legitimeert bijgevolg onchristelijk is.

Een Palestijnse christelijke stem

De meeste Palestijnen zijn, zoals geweten is, moslim. Bijzonder is dat het initiatief voor de Kairos Palestine beweging vanuit de piepkleine minderheid van Palestijnse christenen komt. Het duurde enkele decennia voor zij hun stem lieten horen. Dat heeft verschillende oorzaken. Vooreerst was er de Nakba (Arabisch voor 'catastrofe') van 1947-1949 die de Palestijnse samenleving totaal ontwrichtte. Het thuisland Palestina bestaat sindsdien niet meer, 78 procent ervan kwam onder de staat Israël. Wanneer in 1949 de wapenstilstand wordt getekend, zijn zowat 15.000 Palestijnen gedood, 530 Palestijnse dorpen van de kaart geveegd en 750.000 Palestijnen verdreven. Tot op vandaag leeft een deel daarvan ontheemd in de nieuwe staat Israël en een ander deel in vluchtelingenkampen in Gaza, de Westelijke Jordaanoever of in buurlanden zoals Libanon en Syrië. Israël maakte het de ontheemde Palestijnen onmogelijk om naar hun huizen terug te keren, hun bezittingen en eigendommen werden geconfisqueerd. De humanitaire catastrofe was enorm, de trauma's bijzonder groot. De kerkelijke verantwoordelijken hielden zich toen vooral bezig met het lenigen van de noden.

De meeste leden van de kerkelijke hiërarchie waren bovendien van buitenlandse afkomst. Pas eind de jaren zeventig kwam er een verschuiving. Joseph Raya, Elias Chacour, Fayek Haddad en Daoud Haddad waren protagonisten van wat we nu een 'contextuele Palestijnse theologie' zouden noemen. In theologie en pastorale praktijk werd de historische, sociale, culturele en politieke situatie meegenomen: om de Bijbel te (her)interpreteren en om te luisteren naar de noden van de gemeenschap. Wanneer in 1988 Michel Sabbah de eerste Palestijnse Latijnse (of katholieke) patriarch van Jeruzalem wordt, krijgen voor de allereerste keer drie kerkelijke denominaties een eigen Palestijnse kerkleider.

De ervaringen rond de Eerste Intifada (Palestijnse opstand van 1987-1993) hebben het proces van uitwerken van een eigen Palestijnse theologie versneld en verdiept. Gezien de context van onderdrukking kon het niet anders dan een variant van een bevrijdingstheologie worden. Een fundamentele bijdrage in de ontwikkeling daarvan kwam van de anglicaanse priester Naim Stifan Ateek. Een jaar na de publicatie van zijn eerste boek 'Justice and only Justice. A Palestinian Theology of Liberation' (1989) werd in Jeruzalem de eerste conferentie over een Palestijnse bevrijdingstheologie gehouden. In 1992 werd het Sabeelcentrum opgericht. De Latijnse patriarch Michel Sabbah vervulde daarin een sleutelrol. Doelstellingen van het

Kunnen we spreken van een conflict tussen Israël en de Palestijnen?

Kairos Palestine II verwerpt het concept 'conflict'. Deze term verbloemt de werkelijkheid, net zoals wanneer men zou spreken over een conflict tussen Oekraïne en Rusland. Het verhult wie onderdrukker en onderdrukte, dader en slachtoffer is. In het geval van Oekraïne laat je na om te benoemen dat het gaat om een Russische invasie, in het geval van Palestina dat het gaat om een zionistische kolonisatie en een etnische zuivering (en genocide). In het geval van Oekraïne begon de invasie ook niet pas in 2022, maar had die al een voorgeschiedenis in 2014. In het geval van Palestina begon het 'conflict' ook niet op 7 oktober 2023 of met de Israëlische militaire bezetting van 1967, maar moeten we de oorsprong bij het ontstaan van het zionisme eind 19de eeuw en de Balfourverklaring (1917) zoeken.

Vreemd genoeg ziet men in Europa alleen Rusland als agressor en Israël niet, neemt men sancties tegen Rusland conform de verplichtingen inzake het internationaal recht, maar heeft men nog geen enkele VN-resolutie inzake Israël afgedwongen. Van twee maten en twee gewichten gesproken. De verhoudingen zijn bijzonder asymmetrisch en de rollen worden steeds omgedraaid. Niet Israël wordt in zijn voortbestaan bedreigd, maar het Palestijnse volk in zijn eigen thuisland. De Palestijnen hebben recht op dezelfde rechten, maar Israël heeft nu volledige controle 'from the river to the sea' en de Nakba gaat gewoon door. De term 'conflict' wordt best niet los van die bredere context gebruikt.

centrum zijn het streven naar eenheid en samenwerking tussen christenen van de verschillende denominaties, de dialoog met moslims en het werken aan een rechtvaardige vrede. Het centrum is ondertussen ook internationaal vertegenwoordigd met afdelingen (onder de naam Friends of Sabeel) in Australië, Canada, Frankrijk, Duitsland, Nederland, Noorwegen, Zweden, het Verenigd Koninkrijk en de VS. De Kairos documenten zijn een uitvloeisel van de werking van het Sabeelcentrum.

Genocide, kolonisering en etnische zuivering

Het nieuwe document van Kairos Palestine beschrijft en analyseert de situatie in Palestina in heldere, rake bewoordingen. Na verschillende jaren van studie over de Palestijnse kwestie kom ik tot exact dezelfde conclusies. Ik beperk me hier tot een vijftal belangrijke punten:

1° De 'condition humaine' van de hedendaagse Palestijn is de **Nakba** die alle aspecten van het leven doordringt, van de geboorte tot de dood. In tegenstelling tot de Holocaust gaat de Palestijnse Nakba nog steeds door. Er is de historische Nakba en de 'ongoing

Nakba' die zich vandaag uit in onderdrukking, racisme, etnische zuivering, apartheid en genocide.

2° Het narratief over de ontstaansgeschiedenis van de staat Israël is geen historisch objectief maar ideologisch gekleurd narratief. Het **zionistische discours** is - ook in het Westen - dominant geworden. (Het zionisme is een politieke beweging en ideologie die de oprichting van een Joodse staat op het grondgebied van Palestina nastreeft. 'Zion' verwijst naar de berg Sion bij Jeruzalem.) Ik vergelijk het vaak met de manier waarop we spreken over Columbus en de 'ontdekking' van Amerika, en over 'de strijd tussen cowboys en indianen'. Die geschiedenis beschrijven we nu als vestigingskolonialisme en genocide op de oorspronkelijke bevolking. Ooit vonden we dit doodnormaal, maar vandaag veroordelen we deze praktijken

vanuit de mensenrechten en het internationaal recht. Wat de autochtone bevolking van Palestina echter al meer dan honderd jaar meemaakt, is de stelselmatige inbezitting van hun thuisland. Die is een onvermijdelijk gevolg van het zionistische vestigingskolonialisme dat gebaseerd is op Joodse suprematie en gepaard gaat met etnische zuivering en nu ook genocide. Deze ongemakkelijke waarheid weigeren velen in de westerse wereld te erkennen. We hanteren een dubbele moraal en handelen hypocriet als het over Israël gaat.

3° Voor zionistische Joden is een niet-zionistische Jood geen echte Jood, en een antizionistische Jood zelfs een nestbevuiler. De staat Israël vervult een essentiële rol in de Joodse identiteit en heeft van het zionisme een politiek-nationalistische ideologie gemaakt. Meer zelfs: er is sprake van een etnocratie, en sinds de basiswet op de natiestaat van 2018 (Israël heeft geen grondwet) van een apartheidsstaat. Als Jood hoor je achter (de staat) Israël te staan. Zo ontstaat een **gelijkstelling tussen Jood zijn en zionist zijn en pro-Israël zijn**. Het resultaat daarvan is een **gelijkschakeling van antizionisme en antisemitisme**. Opkomen voor Palestijnse rechten en voor de erkenning van de Nakba - wat regelrecht ingaat tegen de verdergaande zionistische kolonisatie en de gevoerde Israëlische politiek - wordt dan gelabeld als antisemitisch. Hoewel het zionisme zich in het Jodendom mainstream wist te maken, ontstaan steeds meer Joodse groepen die zich ertegen afzetten.

4° In wezen gaat het in de kwestie Israël-Palestina om een **territoriale kwestie**. Twee volkeren maken aanspraak op hetzelfde thuisland. De Palestijnen - die er al woonden - en Joden - die Palestina claimen als een thuisland waarnaar ze terugkeren, alhoewel ze wereldwijd verspreid leven in landen waar ze staatsburger zijn. Het zionisme heeft van dit grondconflict een religieus conflict gemaakt. In de literatuur spreekt men van 'theopolitics': een politieke ideologie met in dit geval een bepaalde **Bijbelse theologie als legitimering**. Merk bijvoorbeeld op hoe David Ben Goerion de Joodse staat 'Israël' noemde (naar het Bijbelse Israël), hoe men de annexatie van Jeruzalem opeiste als ondeelbare hoofdstad van het Joodse volk en de Westelijke Jordaanoever als Judea en Samaria. Het zionisme doet aan politiek met de Bijbel in de hand en weeft er een heel narratief van het Beloofde Land rond. Een groot deel van het judaïsme is overstag gegaan en heeft zich tot het zionisme bekeerd. Dat zionisme neemt ook extremistische proporties aan. In Israël heeft het islamitische jihadisme zijn joodse pendant in het **messiaanse zionisme**, een aspect dat in de westerse media zelden belicht wordt. (Messiaans zionisme betekent dat de oprichting van de staat Israël en de toe-eigening van het land als een opstap naar een messiaanse verlossing worden gezien.) Wie de genocidaire trekjes van dat messiaanse zionisme wil leren kennen, moet gewoon eens luisteren naar wat minister Bezalel Smotrich allemaal zegt over de Palestijnen. Eén van zijn uitspraken is: "Er bestaat niet zoiets als het Palestijnse volk." Messiaanse zionisten willen de klus klaren waarin het seculiere zionisme tot nu toe gefaald heeft: de vernietiging van het Palestijnse volk en de vestiging van een Groot-Israël dat identiek is aan het land zoals in de Bijbel beschreven.

Grondleggers van het nationalistische religieuze messianisme waren rabbi Avraham Yitzhak HaCohen Kook (1865-1935) en zijn zoon rabbi Tzvi Yehuda Kook (1891-1982). Volgens hen is Israël-Palestina op grond van de *halacha* (de rabbijnse wetgeving) het eeuwige bezit van het Joodse volk alleen en zijn de Palestijnen inwonende vreemdelingen. Tzvi Yehuda Kook is de ideologische vader van de kolonistenbeweging Goesj Emoénim. Een extremistische uitloper

van het 'Kookisme' is de Hilltop Youth. Deze kolonisten terroriseren Palestijnse dorpen om de bewoners te verjagen. In 2015 staken ze een huis in brand terwijl er een 18 maanden oude baby lag te slapen. Het kind werd levend verbrand. Messiaanse zionisten zijn niet meer alleen actief in de Westelijke Jordaanoever, maar ook in gemengde steden in Israël: bijvoorbeeld in Acre (Akko), Haifa, Jaffa, al-Lidd (Lod) en ar-Ramleh (Ramla).

5° Het probleem van het **christelijke zionisme** wordt zwaar onderschat, zowel de rol die het speelde in de geschiedenis als zijn rol vandaag. Het christelijke zionisme ligt mee aan de basis van de zionistische kolonisatie van Palestina en het heeft ook vandaag enorme politieke (en financiële) invloed. In de VS alleen al gaat het om miljoenen evangelische christenen die in de politiek van de staat Israël de hand van God zien en de vervulling van de eschatologische beloften. In december 2025 maakten meer dan 1.000 Amerikaanse evangelische pastores een pelgrimage naar Israël, georganiseerd door Friends of Zion en in samenwerking met het Israëlische ministerie van Buitenlandse Zaken. De delegatie werd ook ontvangen door de Israëlische president Isaac Herzog. De Amerikaanse ambassadeur in Israël - Mike Huckabee, een baptistenpredikant - sprak de delegatie toe: "Moge het vuur van God in jullie beenderen branden zodat ze pro-Bijbel en daarom pro-Israël mogen zijn." Mike Evans - stichter van de Friends of Zion Heritage Centre in Jeruzalem, vertrouweling van Donald Trump en vriend van Netanyahu - vertelde aan Fox News Digital dat deze 1.000 pastores tientallen miljoenen Amerikanen vertegenwoordigen. Deelnemer pastor Mike Atkins verklaarde: "Met de pelgrimage willen we de eenheid demonstreren, de eenheid tussen evangelische christelijke leiders in Amerika, Israël en het Joodse volk." Christelijke zionisten en joodse religieuze zionisten delen dezelfde overtuiging dat het Gods wil is dat Israël-Palestina alleen de Joden toekomt en dat de Joden naar Israël moeten terugkeren. Ter illustratie daarvan: Christenen voor Israël Nederland roept op om te doneren voor hun project 'Breng de Joden thuis'.

Is een tweestatenoplossing realiseerbaar en wenselijk?

Op de eerste plaats vind ik dat het aan de Palestijnen zelf toekomt om hun zelfbeschikking vorm te geven. Tot nu is er altijd over hun hoofden heen beslist. In België zouden we ook niet toestaan dat anderen beslissen hoe onze samenleving eruit moet zien. Ten tweede is er de vraag of je een rechtvaardige oplossing beoogt. Indien wel, dan moeten minstens de VN-resoluties uitgevoerd worden. Zo kom ik tot een derde punt.

Wie de feiten op het terrein bekijkt - het politieke klimaat in Israël en de onvoorwaardelijke steun van de VS, Duitsland en zoveel andere landen die hun internationaalrechtelijke verplichtingen niet eens nakomen - moet beseffen dat het voorstel van de tweestatenoplossing een leugen en een illusie is. Voor een leefbare Palestijnse staat moeten heel veel voorwaarden vervuld worden. Hoe wil men omgaan met de Israëlische nederzettingen in de Westelijke Jordaanoever en met Oost-Jeruzalem dat al geannexeerd is? Hoe zal men de Muur die het Internationaal Gerechtshof heeft veroordeeld weer uit het Palestijns gebied verwijderen? Hoe zal men Israël dwingen om de waterbronnen en zoveel andere natuurlijke rijkdommen die het heeft geconfisqueerd weer in Palestijnse handen te geven? Wat met de wederopbouw van Gaza? Wat met de duizenden Palestijnse politieke gevangenen? En als er al ooit een Palestijnse staat zou komen naast Israël, biedt deze geen uitkomst voor de 20 procent Palestijnen in Israël zelf. Israël zelf blijft dan nog steeds een

etnocratie die de rechten van Palestijnen schendt en die de Golanhoogte en delen van Libanon en Syrië bezet.

Om een uitkomst te vinden in de kwestie Israël-Palestina en vrede te bewerkstelligen, is een meer omvattende oplossing nodig. Ik treed het Kairosdocument bij dat stelt dat de kern van het probleem de zionistische staat is. Met zo'n standpunt word je beschuldigd van antisemitisme omdat je het bestaansrecht van Israël zou ontkennen. Waartegen ik gekant ben, is niet het zelfbeschikkingsrecht van het Joodse volk noch de joodse godsdienst. Ik ben tegen een politieke ideologie die zich manifesteert als een etnocratisch systeem, zich baseert op vestigingskolonialisme en verantwoordelijk is voor de etnische zuivering van Palestina. De steun van machtige landen zorgt ervoor dat Israëls machtspositie stelselmatig verder opschuift. Een rechtvaardige oplossing voor de Palestijnse kwestie is wegens de huidige geopolitieke situatie voorlopig onbereikbaar. Zonder externe interventie komt die er ook nooit.

Misschien is het daarom net zo belangrijk dat alle steun gegeven wordt aan de groepen in zowel Israël als Palestina die werken aan een geweldloze oplossing, een rechtvaardige vrede en verzoening. Zij houden de vlam van de hoop brandend en leven een alternatief voor. Hun stem moet versterkt worden. Al deze groepen samen vormen momenteel zo'n kleine minderheid dat ze niet voor een ommekeer kunnen zorgen in de Israëlische samenleving. De Israëlische politiek en zionistische mindset verhinderen elke oplossing. Daarom zijn sancties en boycotts de enige oplossing om de druk te verhogen. Op dit ogenblik wordt het internationaal recht begraven. Zelfs rechters van het Internationaal Strafhof die leden van de Israëlische regering willen vervolgen en daarvoor gesanctioneerd worden door de VS, worden niet meer beschermd. BDS (de boycot-, desinvesterings- en sanctiebeweging) is niet antisemitisch. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens sprak zich daar op 11 juni 2020 duidelijk over uit naar aanleiding van de zaak Baldassi.

Christendom dreigt te verdwijnen uit Palestina: het is nú tijd voor actie

Het Kairos-document windt er geen doekjes om: het voortduren van de Nakba is een existentieel probleem voor de christelijke minderheid. Is het niet schrijnend dat we zozeer vervreemd zijn van onze eigen christelijke oorsprong dat we de christelijke gemeenschappen in de steek laten op de plek waar het christendom begonnen is? De christelijke aanwezigheid zakt naar minder dan 1 procent. Voor de Nakba was dat nog 12,5 procent.

Ik heb het gehad met (politieke en) kerkelijke verklaringen die enkel een 'diepe bezorgdheid' uitdrukken, zoals de verklaring van de Belgische bisschoppenconferentie van 15 januari 2025: "De Belgische bisschoppen zijn diep bezorgd over de gebeurtenissen in Israël en Palestina". Een schuldcomplex over het eeuwenlange kerkelijke antisemitisme enerzijds en een oprecht engagement voor de joods-christelijke dialoog anderzijds zorgen in een context van genocide voor een onhoudbare situatie van schuldig verzuim. Verklaringen en oproepen volstaan niet meer.

Ik kan de frustratie van de Palestijnse christenen, kerkleiders en theologen begrijpen. Onze theologische taal staat ver af van hun dagelijkse realiteit en onze veroordeling van de Israëlische politiek is steeds omfloerst. Het is nú tijd voor actie. Maar hoe kunnen we concreet

de christelijke gemeenschappen (en de Palestijnse bevolking in het algemeen) uit hun isolement halen en ondersteunen?

Een van onze prioriteiten is ingaan tegen het christelijke zionisme. Dit is een aberratie van wat christendom is en een even grote bedreiging als het joodse zionisme. Het joodse en het christelijke zionisme hebben altijd al beroep gedaan op de Bijbel om de zionistische ideologie te legitimeren. Het is weerzinwekkend hoe Bijbelse theologie wordt gebruikt als wapen in de oorlog in Gaza. Mitri Raheb - een Palestijnse lutherse theoloog, oprichter en leider van de Dar al-Kalima University in Bethlehem - bepleit al langer een dekolonisatie van Bijbelse concepten zoals Beloofde Land, uitverkiezing en uitverkoren volk. Tegelijk verzet hij zich tegen een vergeestelijking of spiritualisering van de Bijbel alsof de Palestijnse context er niet toe doet. [Mitri Raheb, *Decolonizing Palestine: The Land, The People, The Bible*, Orbis Books, 2023.] Munther Isaac is ook een Palestijnse lutherse theoloog, en directeur van de Christ at the Checkpoint Conference en decaan van het Bethlehem Bible College. De laatste jaren zoekt hij steeds meer de openbaarheid op met speeches, conferenties, preken, boeken en acties om de situatie van de Palestijnen, de christenen in het bijzonder, onder de aandacht te brengen en op te roepen tot wereldwijde solidariteit. Viraal gingen ook de beelden van zijn kerststal: 'Christ in the rubble', het kind Jezus te midden van het puin. [Munther Isaac, *Christ in the Rubble: Faith, the Bible and the Genocide in Gaza*, Eerdmans, 2025.] Hij is bijzonder verontwaardigd over de houding van westerse christelijk-zionistische kerken die de etnische zuivering en apartheid van de Palestijnse bevolking goedpraten en mee in de hand werken.

We moeten ook dringend onze retoriek aanpassen, de realiteit durven benoemen zoals Kairos II dat doet. Het gaat om kolonisatie, etnische zuivering, apartheid en genocide. Het is geen religieus 'conflict' maar alles draait om het behoud van het thuisland, het recht op zelfbeschikking, de strijd voor een rechtvaardige vrede, verzet tegen ontmenselijking en uitwissing. In de lijn van Kairos II moet elk geweld benoemd en veroordeeld worden. En er moet naar gehandeld worden. De onderdrukkende systemen moeten aangeklaagd worden in de lijn van de uitspraken en resoluties van de VN-instellingen zoals de Mensenrechtenraad, het Internationaal Gerechtshof, het Internationaal Strafhof en de Algemene Vergadering.

We moeten werk durven maken van de acties waar de christelijke gemeenschappen in Palestina om vragen. Zij weten immers best wat ze nodig hebben. We zouden een actieplan kunnen opstellen met acties op de verschillende niveaus (op lokaal en parochiaal vlak, de verschillende beleidsniveaus, in de verschillende bewegingen). Ook symbolische acties kunnen helpen het geweten van de wereld wakker te houden. De hongerwakes in Brussel, Gent, Brugge, Ieper, Leuven, Diest en Antwerpen waren in dat verband heel betekenisvol.

Een ideologie van suprematie en racisme wordt voor een samenleving een dodelijke kwaal als ze in een nationalistische politiek wordt gegoten. Dat zien we in Israël-Palestina: in een mum van tijd leidt het tot polarisering en uitholling van de democratie. Die funeste krachten zien we ook in onze eigen samenleving aan het werk. Christenen moeten een tegenstroom vormen: verbinding maken met wie wordt buitengesloten, inclusie creëren waar verdeeldheid wordt gezaaid, ontmenselijkende taal aanklagen, niet aan de zijlijn maar op de barricaden gaan staan voor wie het moeilijk heeft. We moeten weigeren in te gaan op haatspraak en provocaties, maar tegelijk klare taal spreken. De roep van Palestijnse

christenen is geen roep om haat, geen roep om geweld. Het is een roep om bevrijding van het onrecht.

Geert Vervaele

De volledige tekst van Kairos Palestine II is via deze QR-code in verschillende talen te vinden:

Dit artikel is een voorpublicatie en uitgebreidere versie van een artikel dat zal verschijnen in Kerkplein, magazine van het bisdom Gent (Jg 34-1 - maart 2026).

4. Boekentips

Deze lijst biedt slechts een grip uit de veelheid aan literatuur die rond het onderwerp Israël-Palestina werd geschreven. Ze is bedoeld voor wie graag enkele tips krijgt om verder te lezen over de algemene situatie, non-fictie en fictie, en/of over de rol van religie in de kwestie.

I. Algemene werken:

- **Francesca Albanese, *Wanneer de wereld slaapt*** (Atlas Contact, 2025)

Een absoluut noodzakelijk pleidooi van de VN-rapporteur voor de mensenrechten in de Palestijnse gebieden. Aan de hand van 10 diepmenselijke verhalen brengt Albanese de systematische onderdrukking van de Palestijnen en de genocide in Gaza in kaart. (Op 2 april 2026 zullen UA, UGent en VUB gezamenlijk een eredoctoraat uitreiken aan de VN-rapporteur. Het is een primeur in Vlaanderen: nooit eerder kenden drie universiteiten samen een eredoctoraat toe.)

- **Martijn Lauwers, *De schande van Gaza. Een genocide voor het oog van de wereld*** (EPO, 2025)

Een sterk gedocumenteerd en vooral ook sterk geëngageerd verhaal geschreven vanuit persoonlijke ervaringen. Met een woord vooraf door Brigitte Herremans.

- **Ludo De Brabander en Soetkin Van Muylem, *Gaza. Een geschiedenis van kolonisatie*** (EPO, 2024)

De aanval van Hamas op 7 oktober 2023 kwam niet uit de lucht vallen. Het boek geeft al bij al beknopt, maar toch gedetailleerd genoeg de geschiedenis van de Palestijnse tragedie.

- **Koert Debeuf, *Wat je moet weten om het Midden-Oosten te begrijpen*** (De Bezige Bij, 2025)

De situatie in het Midden-Oosten wordt met de dag complexer. Bondig en toegankelijk legt de auteur alles uit wat je moet weten om het Midden-Oosten te begrijpen.

- **Rashid Khalidi, *De honderdjarige oorlog van Palestina. Een geschiedenis van kolonialisme en verzet*** (De Bezige Bij, 2023)

Door de geschiedenis op een heldere manier in kaart te brengen vanuit Palestijns perspectief, geeft dit boek een nieuwe kijk op een conflict dat tot op heden voortduurt. De auteur schetst het patroon van een oorlog tegen de Palestijnen: van de Balfourverklaring in 1917 tot de Arabisch-Israëliëse oorlog van 1948, de Israëliëse invasie van Libanon in 1982 en het steeds weer falende vredesproces. Ook de fouten van

Palestijnse leiders en de opkomst van nationalistische bewegingen aan beide kanten worden grondig belicht.

- **Pankaj Mishra, *De wereld na Gaza*** (Atlas Contact, 2025)

Lange tijd was de Holocaust het morele ijkpunt van de wereld. Althans, in het Westen. In de rest van de wereld was de dekolonisatie het belangrijkste referentiekader van de vorige eeuw. Als je de recente gebeurtenissen in Gaza vanuit deze twee perspectieven beschouwt, welke morele inzichten levert dat op? Mishra beantwoordt fundamentele vragen of sommige levens er meer toe doen dan andere, welk lijden het verdient herinnerd te worden en waarom radicaal-rechts op winst staat in het Westen. 'De wereld na Gaza' is een essentiële morele gids tot verleden, heden en toekomst.

- **Maurits de Bruijn, *Geweten. Over Israël en Palestina*** (Das Mag Uitgevers, 2025)

Terwijl de Israëlische bommen op Gaza neerdalen, ontvangt de Joodse schrijver Maurits de Bruijn een uitnodiging van een ngo om naar Israël en Palestina te reizen. Ondanks zijn twijfels kruipt hij achter zijn veilige maar kritische toetsenbord vandaan en komt hij oog in oog te staan met Palestijnen die onder de Israëlische bezetting leven. Wat leert hij over zijn persoonlijke geschiedenis? En hoe legt hij dit uit aan zijn Joodse grootouders die werden vermoord in het vernietigingskamp Sobibór?

- **Willem Staes, *Vuurland. Langs de frontlijnen van het Midden-Oosten*** (Ertsberg, 2025)

Midden-Oostenkenner Willem Staes reist in Vuurland door Palestina, Libanon, Israël en Syrië. Hij brengt de gruwelijke gevolgen van de oorlog in kaart en vertelt het verhaal van gewone Palestijnen, Libanezen, Israël's en Syriërs, gezien door hun ogen en vanuit hun perspectief. Tijdens zijn tocht door de regio gaat hij op zoek naar empathie en medemenselijkheid.

- **Inge Vrancken, *Het land van valse beloften. Wat zijn de oorzaken van het conflict tussen Israël's en Palestijnen en hoe krijgen we dit nog opgelost?*** (Borgerhoff & Lamberigts, 2025)

Na de Hamas-aanslag van 7 oktober 2023 bestookt Israël onophoudelijk het Palestijnse gebied Gaza. Maar het conflict tussen Israël's en Palestijnen duurt natuurlijk al veel langer. De essentie van het probleem blijft de bezetting van de Westelijke Jordaanoever door Israël, en verder zoveel valse beloften die niet werden nagekomen. VRT-journaliste Inge Vrancken brengt klaarheid in deze schier onoplosbare kwestie.

Twee anderstalige standaardwerken:

- **Ilan Pappé, *A History of Modern Palestine*** (Cambridge University Press, 2023)

Een wetenschappelijk volledig en grondig overzicht van de geschiedenis van Palestina van de hand van de Israëlische historicus en politiek wetenschapper Ilan Pappé. Hij is

hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit van Exeter in het Verenigd Koninkrijk en directeur van het *European Centre for Palestine Studies*. Hij was werkzaam aan de Universiteit van Haïfa, maar verliet in 2007 Israël na aanhoudende lastercampagnes en (doods)bedreigingen.

- **Nur Masalha, *The Bible and Zionism. Invented Traditions, Archeology and Post-Colonialism in Palestine-Israel*** (Zedbooks, 2008)

Nur Masalha is een prominente Palestijnse academicus, historicus en auteur. Zijn werk richt zich op de geschiedenis, politiek en theologie van Palestina, zoals de Palestijnse Nakba, het zionisme en de bevrijdingstheologie. Hij maakt deel uit van het *Centre for Palestine Studies* aan de *School of Oriental and African Studies University of London* en hoofdredacteur van het tijdschrift *Journal of Holy Land and Palestine Studies*.

II. Romans

- **Adania Shibli, *Een klein detail*** (Kopernik, 2023 Nederlandse vertaling)

In amper 127 pagina's toont Adania Shibli op meesterlijke wijze hoe bezetting werkt. Haar novelle valt uiteen in twee delen. Eerst neemt ze ons mee naar gebeurtenissen die zich afspelen in 1949 in de Negevwoestijn. Een Israëliisch bataljon ontvoert nabij de Egyptische grens een bedoeïenenmeisje. Ze verkrachten en vermoorden haar. Meer dan vijftig jaar later ontdekt een Palestijnse vrouw in de Westelijke Jordaanoever in een krantenartikel een klein detail: de datum van de wrede feiten valt exact samen met de datum van haar vijfentwintigste verjaardag. Het wordt de aanleiding voor een obsessieve zoektocht om de ware toedracht te achterhalen. Maar daarvoor moet ze door de Westelijke Jordaanoever en Israël reizen. Klein detail: Haaretz onthulde de feiten in november 2003 op basis van gedeclasseerde legerdocumenten: Chris McGreal, *Israel learns of a hidden shame in its early years. Soldiers raped and killed Bedouin girl in de Negev*, 4 nov. 2003.

- **Isabella Hammad, *Geest komt op*** (Ambo/Anthos, 2023)

Sonia en Haneen zijn twee Palestijnse zussen. Sonia woont in Londen en is actrice. Na een dramatisch verlopen affaire gaat Sonia haar zus in Haifa opzoeken. Daar ontmoet ze de Palestijnse regisseur Mariam die in de Westelijke Jordaanoever werkt aan een actuele uitvoering van *Hamlet*. Ze raakt betrokken bij de repetities en brengt zo steeds meer tijd door in Ramallah. Naarmate de première nadert, wordt duidelijk welke obstakels de Palestijnse acteurs aan deze kant van de Muur moeten overwinnen.

- **Mahmoud Jouda, *Een tuin voor verloren benen*** (Uitgeverij Jurgen Maas, 2024 Nederlandse vertaling)

In 2018-2019 demonstreerden duizenden inwoners van de Gazastrook elke vrijdag aan het afscheidingshek op de grens met Israël: 'de Mars van de Terugkeer'. Met de wekelijkse protesten eisten ze 'het recht op terugkeer' (vastgelegd in de VN-resolutie 194) naar de

dorpen en steden waaruit ze tussen 1947 en 1949 (de Nakba) zijn verdreven. Het Israëlische leger liet dit niet gebeuren: 183 van de 189 gedode Palestijnen en 6.106 van de meer dan 23 duizend gewonden werden met scherpe munitie neergeschoten. Sindsdien wordt het straatbeeld in Gaza bepaald door mannen en vrouwen op krukken en in rolstoelen. In zijn roman zoekt Mahmoud Jouha enkele gehandicapten op. Het resultaat is een indringend verhaal van een vergeten episode uit de recente geschiedenis van Gaza die voorafging aan de aanval van Hamas op 7 oktober 2023. Sinds de genocide in Gaza is het aantal verminkten nog drastisch toegenomen.

- **Nathan Thrall, *Een dag uit het leven van Abed Salama*** (Cossee, 2024)

Deze non-fictie roman gaat over de zoektocht van een Palestijnse vader naar zijn zoon. Op een drukke weg vlak buiten Jeruzalem komt een schoolbus vol kinderen in botsing met een vrachtwagen. In de daaropvolgende chaos worden de kinderen naar verschillende ziekenhuizen gebracht en raken sommigen vermist. Een van de vaders, Abed Salama, probeert zijn zoon te vinden maar raakt verstrikt in een bureaucratisch doolhof. Hij kan Jeruzalem niet in vanwege militaire controleposten en omdat hij niet de vereiste identiteitspapieren heeft. Aan de hand van dit verhaal schetst Nathan Thrall een scherpe analyse en tegelijk een erg menselijk portret van de Israëlisch-Palestijnse strijd. De auteur is Joods-Amerikaans en woont in Jeruzalem. Hij won een Pulitzerprijs voor dit boek.

- **Colum McCann, *Apeirogon*** (De Harmonie, 2020)

Deze roman is gebaseerd op de onthutsende, waargebeurde verhalen van de Palestijnse Bassam Aramin en de Israëlische Rami Elhanan. Allebei worden ze geconfronteerd met het ergste dat een ouder kan overkomen: het verlies van een kind, door oorlogsgeweld. De veertienjarige Smadar Elhanan komt om bij een zelfmoordaanslag van Hamas. De tienjarige Abir Aramin sterft door een kogel van Israëlische soldaat. Colum McCann wisselt de verhalen van beide vaders af met flarden geschiedenis, geluiden, citaten en herinneringen. De auteur won verschillende prijzen voor dit boek.

Twee dagboeken over de genocide in Gaza:

- **Sami al-Ajrami, *De sleutels van het huis. Een dagboek uit Gaza*** (Ambo/Anthos, 2025)
- **Fatena Al-Ghorra, *Uittocht naar Gaza. Brieven aan Lamar vanuit het Al-Quds-ziekenhuis*** (Uitgeverij Jurgen Maas/EPO, 2024)

III. Over de rol van religies

- **Geert Vervaele, *Ik weiger te haten. De mechanismen die het antisemitisme veroorzaken en in stand houden*** (Kritak, 2023)

Geert Vervaele ontrafelt in dit boek het ingewikkelde kluwen van echt en vermeend antisemitisme en de bewuste maar nefaste vermenging van antisemitisme, antizionisme

en kritiek op de staat Israël. Hij onderzoekt de oorzaken en de mechanismen die actueel antisemitisme veroorzaken. Eveneens analyseert hij de wijze waarop het label antisemitisme als wapen wordt ingezet om verzet tegen de politiek van Israël te doen verstommen. Het boek gaat ook in op de rol die religie en theologie spelen in het hedendaagse antisemitisme. Het biedt inzichten in antisemitisme en in de kwestie Israël-Palestina, maar ook in de spiritualiteit om met deze kwesties om te gaan.

In het boek komt ook de hetze rond de uitreiking van de titel van Ambassadeur voor de Vrede aan Brigitte Herremans aan bod. Deze was gepland in de Kazerne Dossin, maar moest uiteindelijk last minute uitwijken naar een andere locatie door de druk van een Joodse lobbygroep. Het boek gaat in op verschillende andere controversiële onderwerpen zoals de hetze tegen het carnaval in Aalst, maar ook de toenemende invloed van bewegingen als alt-right en Schild en Vrienden, of de etnische zuivering die plaats heeft in Palestina.

- **Joachim Yeshaya, Joden en moslims aan zet. Joods-islamitische ontmoetingen vroeger en nu** (Pelckmans, 2023)

Het boek behandelt veertien eeuwen joods-islamitische relaties (van 622 tot 2022) en plaatst ze niet alleen in hun historische, maar ook in hun maatschappelijke context. Daarmee doorbreekt Joachim Yeshaya de eenzijdige en negatieve beeldvorming die doorlopend gevoed en versterkt wordt door het Israëlisch-Palestijns conflict, dat in wezen politiek-territoriaal en niet religieus van aard is.

- **Munther Isaac, *De andere kant van de muur. Een Palestijns perspectief*** (Uitgeverij Van Warven, 2023)

Munther Isaac is een Palestijnse lutherse theoloog, directeur van de *Christ at the Checkpoint Conference* en decaan van het Bethlehem Bible College. De laatste jaren zoekt hij steeds meer de openbaarheid op met speeches, conferenties, preken, boeken en acties om de situatie van de Palestijnen, de christenen in het bijzonder, onder de aandacht te brengen en op te roepen tot wereldwijde solidariteit. Viraal gingen ook de beelden van zijn kerststal *Christ in the rubble*. [Recentste boek: *Christ in the Rubble: Faith, the Bible and the Genocide in Gaza* (William B. Eerdmans Publishing Company, 2025)] Hij is bijzonder verontwaardigd over de houding van westerse christelijke kerken die de etnische zuivering en apartheid van de Palestijnse bevolking goedpraten en mee in de hand werken.

- **Naim Stifan Ateek, *A Palestinian Theology of Liberation. The Bible, Justice, and the Palestine-Israel Conflict*** (Orbis Books, 2017)

De Palestijnse anglicaanse dominee Naim Stifan Ateek staat aan de wieg van de Palestijnse bevrijdingstheologie en hij is ook de stichter van het Sabeel Centrum in Jeruzalem. Dit boek biedt een prima kennismaking met de Palestijnse bevrijdingstheologie zoals hij die in de loop der jaren heeft ontwikkeld.

- **Mitri Raheb, *Decolonizing Palestine: The Land, The People, The Bible*** (Orbis Books, 2023)

Mitri Raheb is een Palestijnse lutherse theoloog, oprichter en leider van de Dar al-Kalima University in Bethlehem. Hij bepleit al langer een 'dekolonisatie' van Bijbelse concepten zoals 'het Beloofde Land, het uitverkoren volk en de uitverkiezing. Tegelijk verzet hij zich tegen een vergeestelijking of spiritualisering van de Bijbel alsof de Palestijnse context er niet toe doet. In 2025 verscheen **Mitri Raheb & Graham Mc Geoch (Eds), *Theology after Gaza. A Global Anthology*** (Cascade Books, 2025).

- **Peter Beinart, *Being Jewish after the Destruction of Gaza*** (Gardners, 2025)

Peter Beinart is hoogleraar journalistiek en politieke wetenschappen aan de Craig Newmark Graduate School of Journalism van de City University of New York. Hij is columnist, journalist en politiek commentator. Volgens hem is één verhaal het jodendom gaan domineren, namelijk dat van vervolging en slachtofferschap. Veel aspecten van de rijke joodse religieuze traditie worden zo uitgewist. Nu in Gaza joodse teksten en geschiedenis worden misbruikt om een genocide te legitimeren, moet het jodendom een antwoord vinden op de vraag: wat betekent het om jood te zijn na de gruwelen in Gaza?

- **Mitri Raheb (Ed.), *The Biblical Text in the Context of Occupation. Towards a new Hermeneutics of Liberation*** (Diyar Publisher Bethlehem 2012)

Dit boek bevat 19 bijdragen van academici uit 16 verschillende landen. Het opent nieuwe wegen voor een hedendaagse theologie en is tegelijk relevant voor de Israëliisch-Palestijnse kwestie. De 12de bijdrage gaat bijvoorbeeld over de theologie van het eerste Kairosdocument (2009), bijdrage 6 over: '*Interpreting the Bible, Interpreting the World: Anglo-American Christian Zionism and Palestinian Christian Concerns*' en bijdrage 9 over: '*One Text, Many Meanings: Reading a non-Zionist Judaism from The Hebrew Bible*'.

- **Shlomo Sand, *The Invention of the Land of Israel. From Holy Land tot Homeland*** (Verso, 2012)

De auteur is em. hoogleraar geschiedenis aan de Universiteit van Tel Aviv. Het is niet verbazend dat zijn werk vooral kritiek kreeg vanuit zionistische hoek. Hij 'deconstrueert' immers de ingeburgerde mythes rond het beloofde land Israël als een mythe die vooral in de negentiende eeuw ontstaan is binnen het zionisme om het Midden-Oosten te koloniseren.

- **Ella Shohat, *On the Arab-Jew, Palestine, and Other Displacements*** (Plutobooks, 2017)

De auteur is hoogleraar Culturele Studies aan de New York University. Haar ouders emigreerden van Irak naar Israël, waar ze opgroeide als 'Arabische Jood' tot ze verhuisden naar de VS. Volgens haar zou zonder het zionisme het conflict tussen Joden en Arabieren wellicht niet ontstaan zijn. Joden in het Midden-Oosten deelden immers de oosterse en de Arabische cultuur en zetten zich er niet tegen af.

5. Stiltemoment met vredeslicht

Uit de Tenach

Jesaja 2:4 – De belofte van universele vrede

"Hij zal rechtspreken tussen de volken en oordelen over machtige naties. Dan zullen zij hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers en hun speren tot snoeimessen. Geen volk zal tegen een ander volk het zwaard trekken, en zij zullen de oorlog niet meer leren."

Jeremia 29:7 – De opdracht tot vrede in de diaspora

"Zoek de vrede voor de stad waarheen Ik u in ballingschap heb gevoerd, en bid ervoor tot de Eeuwige, want in haar vrede zult u vrede hebben."

Micha 4:3-4 – Veiligheid en ontwapening

"Dan zullen zij hun zwaarden omsmeden tot ploegijzers en hun speren tot snoeimessen. Geen volk zal tegen een ander volk het zwaard trekken, en zij zullen de oorlog niet meer leren. Maar zij zullen zitten, een ieder onder zijn wijnstok en onder zijn vijgenboom, zonder dat iemand hen opschrikt; want de mond van de Eeuwige, de Heer der heerscharen, heeft gesproken."

Malachi 2:10 - Broederlijkheid

"Hebben wij niet allen één Vader? Heeft niet één God ons geschapen? Waarom handelen wij dan trouweloos tegen elkaar?"

Uit de Koran

Ali-Imraan 3:64

Zeg: “O Mensen van het Boek, kom tot een gelijkluidend woord tussen ons en jullie: dat wij geen ander aanbidden dan Allah en dat wij Hem geen deelgenoten toekennen. En dat wij elkaar niet als heren naast Allah plaatsen.”

Uit Kairos Palestine II

We leven in een nieuw tijdperk – een tijd waarin de macht altijd gelijk heeft en vrede wordt opgelegd door middel van militaire macht, in strijd met het internationaal recht en de uitspraken van legitieme internationale rechtbanken. Wij herbevestigen ons engagement voor de eerbiediging en het gezag van het internationaal recht, dat de mensenrechten en de wereldvrede tussen naties en volkeren garandeert. Dit moment in de geschiedenis van de mensheid vraagt om een op geloof gebaseerde houding – een houding die zonder compromissen of uitvluchten de waarheid spreekt tegen macht en tirannie.

Vanuit het hart van pijn, genocide en ontheemding laten wij, de zonen en dochters van de eerste Kerk, de afstammelingen van de apostelen en de heiligen die in de eerste christelijke eeuwen leefden, van zij die dit land hebben bewerkt, de steden en dorpen hebben gebouwd en van het water hebben gedronken, deze roep horen, een profetische roep van standvastigheid. Wij verklaren ons engagement om ons in te zetten voor het welzijn van dit land en de hele mensheid op basis van onze gedeelde menselijkheid, tot de dag dat wij vrij in ons land leven, samen met alle inwoners van het land, in ware vrede en verzoening, gegrondvest op gerechtigheid en gelijkheid voor de hele schepping van God, waar genade en waarheid elkaar omhelzen, en gerechtigheid en vrede elkaar kussen (Psalm 85,10).

DURF
DIVERS
DENKEN

PAX
CHRISTI

ORBIT^{VZW}
BONDGENOOT IN
SUPERDIVERSITEIT
EN MIGRATIE

CHRISTELIJKE
CULTUUR

ROMC
relatieopbouw moslims-christenen

Vlaanderen
verbeelding werkt